

# Tijdschrift

10/3

SEPTEMBER 2010  
FEDERATIE KLOKKENVRIENDEN  
PRIJS € 7,50



- In gesprek met Bert Degenaar • Nicolaas Wyland in het MNU
- Museum- en Verenigingsnieuws
- Tafelklok van Arnold de Neve • Astronomisch uurwerk Ootmarsum

## De Federatie Klokkenvrienden

is een samenwerkingsverband van:

- Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven
- Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk
- Dutch Section of the Antiquarian Horological Society
- Sectie Uurwerkherstellers van de Nederlandse Juweliers en Uurwerkenbranche
- Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde
- Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk

**Bestuur:** namens:  
E.H. Glasius, Schoonhoven  
*voorzitter*  
W. van der Krogt, MNU  
*secretaris*  
F. van Gurp, NJU  
*penningmeester*  
Ir. K. Roscam Abbing, AHS  
H. van den Burgt, Schoonhoven

**Secretariaat:** Dorpsstraat 70a  
1842 GW Oterleek  
072 – 5346690  
willemvdkrogt@hetnet.nl

**Betalingen:** ING nr. 7234958  
t.n.v. penningmeester  
Klokkenvrienden,  
Rotterdam

**Website:** www.fed-klokkenvrienden.nl  
De webmaster is H. van den Ende  
junior, te bereiken op hans@hende.com

### Vereniging van vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven

**Secretariaat:** Sjoerd Folkers  
Polderpeil 336  
2408 SE Alphen a/d Rijn  
0172 – 574149  
info@klokkenvrienden.nl

**Betalingen:** ING nr. 2820594  
t.n.v. Vereniging Vrienden

### Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk

**Secretariaat:** W. van der Krogt  
Dorpsstraat 70a  
1842 GW Oterleek  
072 – 5346690  
willemvdkrogt@hetnet.nl

**Betalingen:** ING nr. 3767920  
t.n.v. Vereniging Vrienden MNU

### Dutch Section Antiquarian Horological Society

**Secretariaat:** ir. K. Roscam Abbing  
Anna van Burenlaan 3  
2012 SL Haarlem  
023 – 5292501  
e-mail: k.roscamabbing@hecnet.nl

### Sectie Uurwerkherstellers

**Nederlandse Juweliers- en Uurwerkenbranche**  
**Secretariaat:** Postbus 904  
2270 AX Voorburg  
Koningin Julianalaan 345  
2273 JJ Voorburg  
070 – 3866248

### Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde (SMAT)

**Secretariaat:** M. Petersen  
Vendellaan 17  
5081 RX Hilvarenbeek

### Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk

**Secretariaat:** ing. F. van den Boogaard  
Amatist 41  
1703 AR Heerhugowaard

### Samenstelling TIJDSchrift

**Redactie:** E. H. Glasius / e.glasius@telfort.nl  
M.F. Timmer

**Advertenties:** ir. L. A. A. Romeyn  
tel. 0341 – 254265

**Druk:** Drukkerij WC den Ouden bv

**Vormgeving:** Van Munster en Bos

### Advertentietarieven 2010 (excl. BTW)

Bij eenmalige plaatsing:  
1/1 pagina: €175 – ½ pagina €125  
Voor vier plaatsingen:  
1/1 pagina: €225 – ½ pagina: €175

### Kleine annonces

(vraag en aanbod): €20  
te voldoen overmaken van dit bedrag op de rekening van de penningmeester; de tekst kan naar de redactie worden gestuurd.

De sluitingsdatum van het volgende nummer is:

21 oktober 2010

De verschijningsdatum is: 9 december 2010



Op de voorpagina:  
Planetarium,  
zie pagina 4 e.v.



Pendule met olifant,  
zie pagina 33

## In dit nummer onder andere



**PAGINA 4**  
**'Je moet altijd  
verkoppen wat je  
zelf het liefste  
verzamelt'**



**PAGINA 9**  
**Nicolaas Wyland  
in het MNU**



**PAGINA 17**  
**Ontdekking van  
een 18e eeuwse  
Maastrichtse klok**



**PAGINA 29**  
**Museumnieuws  
MNU**

**Tekst en beeldmateriaal voldoen bij voorkeur aan de volgende eisen:**

- Teksten dienen als Word bestand als attachment te worden gemaald. Dus bijvoorbeeld niet opgemaakt in het e-mail programma Outlook.
  - Ook voor Tijdschrift geldt, dat het digitale tijdperk zijn intrede heeft gedaan. Dit betekent dat de redactie zoveel mogelijk werkt met digitaal beeldmateriaal. Stuur daarom liever geen foto's of ander papieren beeldmateriaal op. Tenzij het echt niet anders kan. Maar ook dan geldt dat de beelden van fotokwaliteit moeten zijn.
  - Om digitale beelden in drukwerk om te kunnen zetten is een minimale 'resolutie' noodzakelijk. In de praktijk is een resolutie van minimaal 0,5 mb (500 kb) vereist. (Meer is natuurlijk altijd goed). Beeldresoluties die lager zijn, bijv. 60 kb, zijn op het beeldscherm weliswaar redelijk scherp, maar voor drukwerk volstrekt onbruikbaar.
- TIP: u kunt de resolutie controleren door met uw cursor op het 'ongeoopende' fotobestand te gaan staan. Dan verschijnt automatisch het aantal kb's of mb's. Een andere mogelijkheid is om met de cursor op de 'geopende' foto te gaan staan en op de rechtermuisknop te klikken. Door vervolgens naar 'eigenschappen' te gaan, verschijnt de beeldresolutie.
- Ook digitale beelden moeten als attachment worden verzonden, dus niet als onderdeel van een Word document.

### **Federatie op internet**

Informatie over de opzet van de Federatie Klokkenvrienden en de verenigingen die tezamen de Federatie vormen, is te vinden op:  
[www.fed-klokkenvrienden.nl](http://www.fed-klokkenvrienden.nl)

### **Verantwoordelijkheid redactie**

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van artikelen die onder naam worden gepubliceerd. Deze geven alleen de opvattingen van de auteur weer en de verantwoordelijkheid daarvoor berust uitsluitend bij deze auteur.

### **De uiterste inleverdatum voor Tijdschrift nummer 4-2010 is:**

21 oktober 2010

# ‘Je moet altijd verkopen wat je zelf het liefste verzamelt’

Antiquair/verzamelaar Bert Degenaar (52) heeft in een betrekkelijk korte periode een indrukwekkende verzameling klokken en ander antiek opgebouwd. Hij deed dat eerst als gespecialiseerd antiquair en later als collectioneur. Recent werd hij bekend door de bouw van een uniek planetarium in zijn mooi gerestaureerde buitenplaats ‘Zuylenburgh’ nabij Utrecht.

Door Erik Glasius,  
foto's Menko ten Cate



Afb. 1 - Bert Degenaar in de kamer waarin het planetarium is ingericht

De liefde voor antiek kreeg Bert Degenaar met de spreekwoordelijke paplepel ingegoten. Zijn ouders hadden er veel belangstelling voor en verzamelden ook zelf. Vanaf zijn twaalfde jaar namen zij hem mee naar antiekbeurzen, door hem nu ‘reizende circussen’ genoemd. Hem trok niet alleen het tentoongestelde, hij werd ook gefascineerd door het soort mensen dat er de stands bemanden. “Ik was onder de indruk van de vrijgevochten uitstraling, dat trok mij enorm. Ik heb me toen voorgenomen ook zo iemand te worden.” Zijn vader stimuleerde zijn belangstelling en gaf hem een antiek strijkboutje als aanmoediging. “Dat staat hier nu weer in huis als deurstopper, dat heb ik altijd zorgvuldig bewaard.”

Met de studie van de jonge Degenaar wilde het echter niet zo vlotten. “Laat ik maar eerlijk zijn: ik was geen studiehoofd, ik werd echt lastig voor mijn ouders en daarom besloten ze mij op een bepaald moment maar naar kostschool te sturen.” Ook daar hield Bert het niet zo lang uit en zo kwam hij al jong in de antiekhandel terecht. Hij ging werken bij Jaap Mennink in de Schoutenstraat in het centrum van Utrecht, een handelaar gespecialiseerd in klokken en wetenschappelijke instrumenten. “Sjouwen moest ik, in- en uitpakken, ik was gewoon manasje van alles.”

## Winst met zilver

Degenaar doet meer dan sjouwen, hij vraagt veel en let goed op. Bovendien blijkt hij talent voor de handel te hebben.

Na enige jaren ontstaat een taakverdeling tussen hem en Mennink. Deze gaat zich richten op de inkoop, met name uit Engeland en Frankrijk, en Bert neemt de verkoop voor zijn rekening.

In de jaren zeventig stijgt ineens de zilverprijs sterk en dat ontgaat de heren niet. Ze kopen grote partijen op en weten het zilver lucratief weer te verkopen. Degenaar verdient voldoende om compagnon in de zaak te worden. Die zaak loopt goed, de belangstelling voor antiek groeit en de omzet stijgt. Bij de inkoop wordt niet alleen rekening gehouden met de particuliere klanten maar ook met de handel. “Ik kocht o.a. barometers voor Bert Bolle. Hij liet ze restaureren en verkocht ze in zijn zaak annex museum op de sfeervolle buitenplaats ‘Rustenhoven’ in Maartensdijk.”

Na een aantal jaren besluit Degenaar dat het tijd wordt om naar het centrum van de antiekhandel te verhuizen en begint, aanvankelijk met een compagnon maar al spoedig geheel zelfstandig, een zaak in de Spiegelstraat in Amsterdam. Ook daar worden naast klokken veel wetenschappelijke instrumenten verkocht. Barometers hebben zijn voorliefde.

## Bredere belangstelling

Ook in Amsterdam lopen de zaken goed, Nederlanders zowel als buitenlanders weten de zaak op de hoek van de Kerkstraat te vinden. Bert Degenaar heeft het wel eens moeilijk als hij een mooi stuk heeft verworven want naast handelaar is hij gaandeweg ook collectioneur gewor-



Afb. 2 - Diverse Haagse klokken en religieuses behoren tot de verzameling

den. “Dat is het dilemma van de echt serieus geïnteresseerde antiquair: je moet altijd verkopen wat je zelf het liefste hebt.”

Inmiddels ontdekt Degenaar dat zijn belangstelling voor de handel breder wordt. Alleen antiek in- en verkopen vindt hij niet voldoende als zakelijke basis. Hij citeert wat hij ooit van een collega hoorde en altijd heeft onthouden: “Een antiquair houdt zich vast aan antiek als een drenkeling aan drijfhout.” Hij richt zich ook op andere zakelijke activiteiten die over het algemeen succesvol verlopen. Na een aantal jaren vergt deze onderneming al zijn aandacht en wordt

de antiekzaak in 2003 van de hand gedaan en de inhoud ervan geveild.

### Collectie

Dit betekent niet dat de belangstelling voor antieke klokken en barometers is afgenomen. In tegendeel, Degenaar gaat door met verzamelen en brengt een indrukwekkende collectie bijeen die deels aan musea is uitgeleend. Van de collectie maken diverse soorten klokken deel uit. Zo zijn er o.a. Haagse klokken en ook religieuses (afb. 2). Van Norris is er een prachtige staande klok, ooit gebouwd met ‘rising hood’ maar nu voorzien van een deurtje voor de wijzerplaat. Ook is er een klok, die een andere verzamelaar wel-



Afb. 3 - Staande klok van Fromanteel

### Fahrenheit

Daniël Gabriël Fahrenheit is in 1686 in Dantzig geboren in een gefortuneerde handelsfamilie. Na het overlijden van zijn ouders is het de bedoeling van zijn voogden, dat hij het koopmansvak in Amsterdam leert. Hij voelt hier echter niets voor en richt zich op de natuurkunde. Omstreeks 1717 vestigt hij zich in Amsterdam als wetenschapper en instrumentmaker.

Hoewel Fahrenheit niet kan worden beschouwd als de ‘uitvinder’ van de thermometer –dat waren Galilei en Drebbel- is hij wel degene die er een praktisch bruikbaar instrument van maakt. Door het gebruik van kwik is het meetbare temperatuur bereik aanzienlijk vergroot. Zijn grote bekendheid heeft Fahrenheit te danken aan de door hem ontwikkelde schaalverdeling, die in veel landen nog steeds gebruikt wordt. Hij verbeterde voorts de werking van de thermometer door de glazen buizen zorgvuldig te reinigen en door een cilindrisch i.p.v. een bolvormig reservoir toe te passen. Hij overlijdt in 1736.

De thermometer op de klok van Redie is de enige voor niet wetenschappelijk gebruik die van Fahrenheit is overgebleven. In het museum Boerhaave in Leiden worden twee wetenschappelijke exemplaren bewaard.

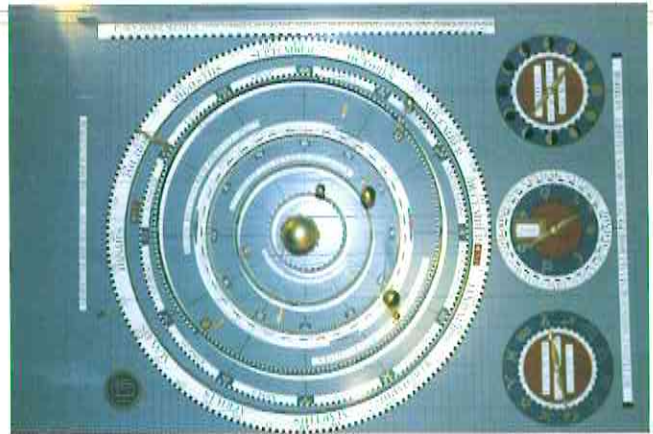
Met dank aan Oscar Fontijn ([www.fontijnantiek.com](http://www.fontijnantiek.com))



Afb. 4 - Miniatuur (diameter 13,5 cm) aard- en hemelglobe van de bekende Amsterdamse kaartenmaker Willem Jansz Blaeu, vervaardigd in 1606



Afb. 6 - Het planetarium tegen de zolder van de hiervoor ingerichte kamer. De voornamen van de uitvoerders staan er op geschilderd.



Afb. 7 - Het planetarium met de zon en de omlopende planeten

licht tot middelpunt van zijn collectie zou maken: een schitterend gerestaureerde Fromanteel van omstreeks 1700 die naast de tijd ook dag en datum aangeeft en is voorzien van wekkerwerk (afb. 3).

Een vrij nieuwe aanwinst is de tafclklok met planetarium van Anthonic van Oost-

rum, Amsterdam (werkzaam ca. 1740 – 1768). De wijzerplaat heeft in het midden een fijn gegraveerde voorstelling van een visser en een heer met lange Goudse pijp; zij kijken naar een theekepel (aan de Vecht?). Inmiddels is deze klok langdurig in bruikleen gegeven aan een museum.

Voorts behoort tot de collectie een prachtige Nederlandse staande klok met een bellen speelwerk, jaarkalender, equatie en verwisselbare rollen gemaakt door Andries Vermeulen, de kast met Boulle marqueterie, die voorlopig voor restauratie in het atelier van 'Van Speelklok tot Pierement' verblijft. Deze is de broer van het exemplaar in het Rijksmuseum, deze is de "contra partie". Ook zijn er in de collectie diverse bijzondere Schwarzwaldders, van 'Knödelfresser' tot goochelaar mechaniek.

Afb. 5 - In de kamer van het planetarium hangen ook wetenschappelijke instrumenten



### Giftige paddestoel

Degenaar wijst zelf graag op een uiterst zeldzame staande klok van Willem Redy (overleden 1754), Amsterdam, met daarin gemonteerd, langs weerszijden van de kastdeur, een ingebouwde barometer en thermometer, beide gesignd door

Afb. 9 - Het geheel wordt aangedreven door een werk van Dent dat prachtig is ingebouwd





Afb. 8 - De planeten onderscheiden zich o.a. door hun grootte



Afb. 10 - Daarnaast is tegen de wand een almanak aangebracht

Fahrenheit, Amsterdam. De van oorsprong Duitse geleerde Gabriel Fahrenheit (1686 – 1736) kwam in 1717 naar Amsterdam omdat zijn beide ouders overleden waren door het eten van een giftige paddestoel. Hij moest in de leer bij het handelshuis van Beuningen maar al gauw won de interesse voor de wetenschap. Hij vervaardigde ook wetenschap-

Afb. 11 - Zo wordt het gewicht opgetrokken, dat het geheel aandrijft



## Planetarium

Een eerste bezoek aan het planetarium van Eise Eisinga in Franeker, samen met restaurateur Piet de Ruiter uit Epe, leidde tot het maken van een windwijzer naar antiek voorbeeld, waarvan de wijzer horizontaal tegen het plafond van de overloop op de bovenverdieping is gemonteerd. Een tweede bezoek bracht de heren op het idee van een planetarium voor het huis Zuylenburgh. "We zaten met een paar excellente vaklui aan de lunch bij elkaar en bedachten: met gezamenlijke inspanning moet iets dergelijks ook nu nog te realiseren zijn. In het huis was nog één kamertje over en dat plafond was dus beschikbaar."

Piet de Ruiter kwam met een schets die Bert Degenaar de overtuiging gaf dat het idee uitgevoerd kon worden. Op basis daarvan werden uurwerkmaker Piet, die ook het vele schilderwerk voor zijn rekening nam, hout- en metaalbewerker Jacques Lagerwey en timmerman Albert Hoogendoorn aan het werk gezet. Zij gebruikten daarbij het voorbeeld uit Franeker als inspiratiebron, niet als iets dat gekopieerd zou worden. Wel werd zoveel mogelijk hout gebruikt, zowel eiken als grenen maar deels ook perenhout dat geschikt is om rondsels te maken en hoepels (gelamineerd), voor de banen van de planeten. De pennen zijn van messing terwijl Eisinga gesmede ijzeren spijkers gebruikte. Als krachtbron dient een klein Engels torenuurwerk uit 1908. Het is een werk van Dent, dat vele jaren functioneerde als uurwerk voor het uithangbord bij de winkel in de Spiegelstraat 60. Het heeft een Graham gang en een houten slinger met een metalen kogel. Het gewicht zakt langs een schaal in de kamer waar het planetarium is gerealiseerd, zodat steeds duidelijk is wanneer het weer moet worden opgehaald. Een heldere aanduiding van de gangreserve dus.

Om de raderen van het geheel ook van bovenaf zichtbaar te maken, is in de vloer van de zolder een uitsparing gemaakt waarin twee gelaagde ruiten zijn opgenomen. Het planetarium is op 19 mei 2009 officieel in gebruik gesteld door Adrie Warmenhoven, directeur/conservator van het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium. Het is alleen voor geïnteresseerden, op afspraak, te bezoeken. Nadere informatie geeft de website [www.planetariumzuylenburgh.com](http://www.planetariumzuylenburgh.com)

pelijke instrumenten, zoals barometers en thermometers met de door hem ontwikkelde schaalverdeling.

## Barometers

Bert Degenaar heeft een voorliefde voor barometers en heeft daarvan ook diverse bijzondere exemplaren. Zo hangt in de gang een notenhouten kwikbarometer met aan de bovenzijde een ronde schaal

Afb. 12 - In de vloer van de zolder van Zuylenburgh zijn twee glazen platen gemonteerd waardoor delen van het mechaniek van boven af zichtbaar zijn



en ervoor een lange thermometer, beide gesigineerd Lod. Primavesi, Amsterdam. Ook de barometer van Bernard van der Cloesen is een zeer zeldzaam exemplaar, waarschijnlijk de vroegst bekende gesigineerde Nederlandse barometer. "Ja, het is jammer dat Bert Bolle naar Australië is geëmigreerd. Hij had in Maartensdijk een prachtig ingerichte combinatie van museum en verkoopruimten. Nu is er dus geen museale barometer collectie meer in Nederland."

Misschien gaat Bert zelf daar nog eens iets aan doen, denkt de toehoorder dan...

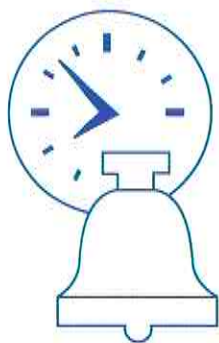
Afb. 13 - Ook een schilderij waarop een geleerde wijst naar een symbool van vergankelijkheid, ontbreekt niet





## **TOINE DAELMANS LUIDKLOKKEN & TORENUURWERKEN**

---



Wevestraat 30  
5708 AG Helmond (Stiphout)  
Telefoon: 0492-545577  
Email: [info@daelmans.com](mailto:info@daelmans.com)

Reparatie, revisie, verkoop  
en levering van luidklokken  
en torenuurwerk-installaties



Restauratie van een bijzonder staand horloge

# Nicolaas Wyland in het MNU

Dankzij een legaat is weer een prachtige klok toegevoegd aan de collectie van het Museum van het Nederlands Uurwerk (MNU). Het betreft een staand horloge met de signatuur "Nicolaas Wyland Amsterdam", voorzien van een afbeelding van de walvisvaart (foto 1).

Door Rob Memel, Patricia Gerritsen en Els Schut

Met dank aan Michiel van Hees

De klok was in een slechte staat en met de hulp van onder andere de vrienden van het MNU werd het mogelijk om klok te laten restaureren door Patricia Gerritsen (de kast), Els Schut (wijzerplaat-schildering) en Rob Memel (het uurwerk). Tijdens een gezellige en zeer informatieve bijeenkomst met genodigden is op 1 juli de klok officieel onthuld in het MNU. De drie hierboven genoemde restauratoren beschrijven op eigen wijze en binnen hun specialisme de restauratie van het staand horloge.

## HET UURWERK

door Rob Memel

Nicolaas Weylandt is omstreeks 1700 geboren en overleden in 1756. Hij was vanaf circa 1720 werkzaam in Amsterdam. Als specialist in "capitale horlogien" wordt de in mei 1756 nagelaten inventaris uurwerken van de "kunstwerckman" Weylandt publiekelijk ver-

kocht. Nicolaas Wyland is geen onbekende naam. Met name staande horloges, maar ook zakhorloges, tafelklokken en een consoleklok zijn van hem bekend. Zijn achternaam komt men op diverse schrijfwijzen tegen. Meestal is de signatuur Weylandt of Weylant. Wyland met een "d" is een uitzonderlijke wijze van signeren; er zijn niet veel andere klokken dan die van het MNU bekend, die op dergelijke wijze is gesigneerd.

### Walvisvaart

De rijke wijzerplaat (foto 2) kent, naast de minuut- en uurwijzer, een wekker-schijfje en aanduidingen voor de seconde, dag, datum, maan en maand. De gravering is krachtig en heeft een niet veelvoorkomend type halfuurteken in de vorm van een waaier. Alle demontabele delen van de wijzerplaat zijn voorzien van het graveursteken NW dat wellicht te herleiden is naar Nicolaas Wyland

2. Wijzerplaat met gezicht op de Noordelijke Ijszee en scheepjesmechaniek



1. De gerestaureerde klok mag weer in de schijnwerpers staan in het MNU



3. De initialen 'N W' zijn duidelijk zichtbaar ingekrast

(foto 3). Aan de onderzijde van de wijzerplaat is een fraai mechaniek geplaatst van de walvisvaart. Bijzonder te vermelden is dat er ook een horloge met afbeelding van de walvisvaart van Weylandt bekend is (zie *5000 Jahre Zeitmessung*, Jürgen Abeler, pag 83).

Het uurwerk was erg vuil en had veel olie gekregen die op diverse onderdelen dik was aangekockt. Het onderhoud van het uurwerk bestond uit niet veel meer dan de standaard werkzaamheden en

kleine reparaties, vandaar dat ik uitvoeriger stilsta bij drie kenmerken in het uurwerk die mij opvielen.

### Omgekeerd anker

Wat direct aan het uurwerk in het oog springt is het omgekeerde anker aan de onderzijde van de platine teneinde de aandrijving van het mechaniek aan de onderzijde van de wijzerplaat mogelijk te maken. Het nut hiervan is niet alleen,



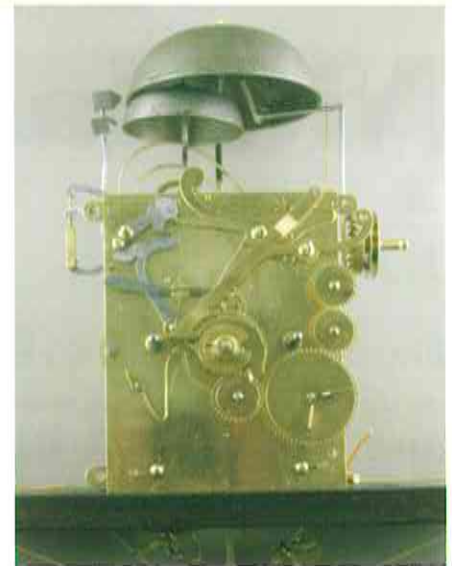
4. Binnenzijde van het uurwerk met de onderin geplaatste ankerang

dat het mechaniek hierdoor direct vanaf de ankeras bediend kan worden, maar ook dat de slingerophanging lager is waardoor de lens en het bijbehorende venster keurig midden in de deur vallen. Op foto 4 is goed te zien dat de tandwielen van het slagwerk en die van het gaande werk ieder een eigen kant op gaan. Een ander opvallend onderdeel is de schepper van het slagwerk. Dit betreft

een schepper met een lang uiteinde dat gewoonlijk wordt gestuit op een pen die in de zaag is geklonken. Op de plek waar deze pen hoort te zitten, zit inderdaad een gaatje, echter er is gekozen voor een techniek die later algemeen is toegepast bij Nederlandse staande horloges met een lichtermechanisme door de platine heen.

### Onbekende nazaat

Wat tenslotte ook opvalt is de fraaie staat van het uurwerk en de zeer strakke afwerking van enkele onderdelen zoals de minuutpijp, de wekkerhamer, de scherp gebogen wekkeruitlichter en de modern halfrond gebogen belsteunen (foto 5). Even is gedacht aan een laat 19e eeuwse replica toen de 18e eeuwse staande klok weer in de mode kwam en bedrijven zoals Van Riel en De Graaf niet onverdienstelijke produkten afleverde. Op de windvleugel van de klok van Nicolaas Wyland staan echter twee reparatiesignaturen waarvan één het jaartal met grote mate van zekerheid "1836" laat zien. Hoewel ik het niet kan bewijzen vraag ik mij af of de Nicolaas



5. Voorzijde, de bellen zijn op halfrond gebogen steunen geplaatst

Weylandt, overleden in 1756, dezelfde maker is als die van het bijzonder aantrekkelijke staand horloge van het MNU met de signatuur van Nicolaas Wyland. Zou het een tot dusverre onbekende nazaat of familie van de bekende Nicolaas Weylandt zijn?

	Benaming	Tandwiel	Rondsel
<b>GAANDE WERK</b>	Grondrad	96	
	Minutenrad	64	8
	Tussenrad	60	8
	Ankerad	30	8
<b>SLAGWERK</b>	Grondrad	104	
	Pennenrad	84	8
	Hartrad	54	6
	Jaagrad	48	6
	Windvleugel		6
<b>WIJZERWERK</b>	Uurad	72	
	Wisselrad	36	6
	Minutenrad	36	

## RESTAURATIE VAN DE KLOKKAST

door Patricia Gerritsen

De klokkast behorend bij het uurwerk van Nicolaas Wyland heeft de traditionele vorm en stijlkenmerken van het bekende Amsterdamse staande horloge. Het is gemaakt van eikenhout dat met wortelnoten hout is gefineerd. Op een enkele plek is echter ook naaldhout aangetroffen. Het front is voorzien van het veelvoorkomende inlegwerk in schubvorm. De kap heeft een eenvoudige toog, onderbroken door snijwerk van een naar voren komend blad. De pilaren hebben een rechte platte vorm met messing base-

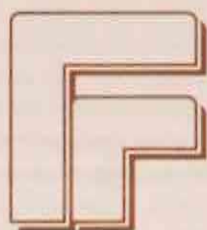
menten en Korinthische kapitelen. De deur heeft zogenoemde schouders. Het gegoten slinger venster ornament is van een weinig voorkomend model, doch ook bekend bij twee andere klokkasten met een Wylandt uurwerk. De onderkast is gebombeerd aan voorkant en zijkanten, de knieën zijn breed en de kast staat op vier gedraaide iepenhouten bolpootjes.

### Uitgebreide inspectie

In samenspraak met het museum heeft restauratieatelier P.M. Gerritsen een uit-

gebreide inspectie uitgevoerd om de restauratiebehoefte goed te kunnen beoordelen. Het was al snel duidelijk dat de werking van de originele lijm zijn functie had verloren. De lijm tussen massieve delen was broos en uitgedroogd, waardoor er enorm veel onderdelen los zaten of dreigden los te raken. Tevens was de kast in de loop der jaren op diverse manieren geholpen de tand des tijds te doorstaan. Tengevolge hiervan werd veelvuldig lijmwerk aangetroffen, waarbij een scala aan moderne, niet

# Friederichs, uw partner in winkel en werkplaats.



FRIEDERICHS BV

HORLOGE & KLOK  
FOURNITUREN

TOSHIBA BATTERIJEN

ESA RUILUURWERKEN

GOUD & ZILVER  
FOURNITUREN

GEREEDSCHAPPEN  
& MACHINES o.a.

ELMA  
BERGEON  
METTLER  
GREINER-VIBROGRAF  
HERAEUS  
RENFERT  
ETIC  
MULTIFIX  
WALDMAN

WEKKERS, KLOKKEN  
& HORLOGES o.a.

KIENZLE  
PETER  
ESGE  
SCHMECKENBECHER  
HANHART  
EUROPA  
ELITE  
SCHMID-SCHLENKER  
BARIGO  
CLAUDIO CALLI

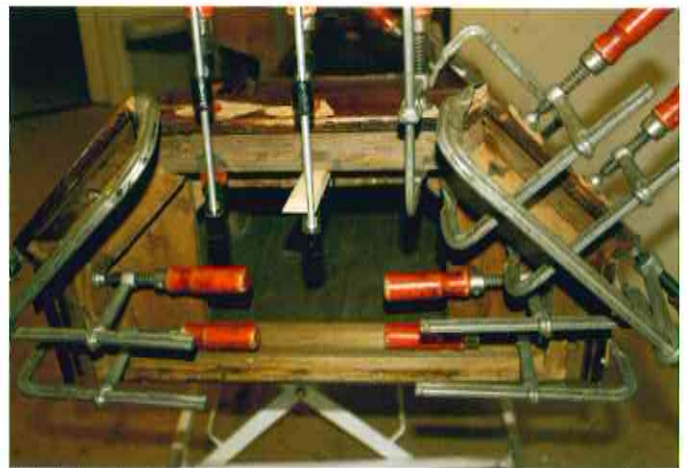
HAGERTY  
ONDERHOUDS-  
MIDDELEN VOOR  
GOUD EN ZILVER

Stand Jaarbeurs  
Beatrixgebouw 2E 515.  
Tel.: (030) 2941501  
Fax: (030) 2944214

Nijverheidsweg 15,  
Postbus 16,  
2100 AA Heemstede  
Tel.: (023) 5232723  
Fax: (023) 5232740



6. Kap met los geraakte delen



7. Klemmen houden de gelijmde delen aan de onderzijde vast



8. Een ontbrekend lijstje is bijgemaakt



9. Nieuwe delen van oud eikenhout

authentieke lijmsorten was gebruikt. Zo was het toeglijstwerk met een overvloed aan Velpon vastgelijmd op een dusdanige manier dat zelfs het ajour zaagwerk niet gespaard was gebleven (foto 6). Ook bleek dat de kast niet compleet meer was. Het bovenste deel van de kap, de zogenoemde pet met een schoorsteentje, ontbrak in zijn geheel.

Naar aanleiding van deze inspectie is er een restauratieplan opgesteld. Per onderdeel is besproken wat wel en wat juist niet onder handen genomen diende te worden.

### Restauratie van de kast

Daar de bodem van de kast moest worden vervangen en dus uit de kast was, ontstond de gelegenheid om het lijstwerk van de plinten met tangen via de onderkant goed te klemmen. De plint is samengesteld uit drie profielen; deze zijn alle losgemaakt. De oude beenderlijm had in de loop der tijd zijn plakkracht verloren waardoor dit redelijk makkelijk ging. Oude lijmresten zijn onder inwerking van behangplaksel verwijderd.

Behangplaksel zorgt ervoor dat lijm langdurig vochtig blijft, met als gevolg dat de lijm weer zacht wordt en te verwijderen is. De resten van nieuwere lijmsorten moesten mechanisch worden weggehaald. De te lijmen oppervlakken zijn vervolgens vlak gemaakt, getand met een tandbeitel en met een mengsel van warme beender- en huidenlijm gelijmd. (foto 7).

Het profiellijstwerk op de bovenrand van de onderkast is op dezelfde manier gelijmd. De niet originele gebroken bodem van de kast is vervangen door een oud eikenhouten bodem. Ook de iepenhouten poten waren niet origineel, maar omdat deze in goede staat waren, zijn ze weer teruggeplaatst.

### Incisies

Aan beide zijden van de onderkast zat finer los. Omdat dit dik finer was, een kenmerk van kwaliteit, en we de oude oppervlakteafwerking niet wilden aantasten, is ervoor gekozen incisies te maken en met een spatel vislijm onder het finer aan te brengen. Vervolgens

konden via de nog open onderkant lijmtangen met een klos in de gewelfde vorm van de zijden worden geklemd. Op het front van de onderkast ontbraken twee stukjes finer van het inlegwerk. Deze zijn aangevuld, gekleurd en geretoucheerd.

De deur is uit de kast genomen om de losse halfronde profiellijstjes rondom de deur te kunnen lijmen. De kromgetrokken segmenten zijn losgemaakt, schoongemaakt, opgeschoven en opnieuw gelijmd. Vanwege krimp zijn er twee stukjes hout bijgemaakt.

Het achterschot bestaat uit twee eikenhouten delen die met een messing- en groefverbinding met elkaar zijn verbonden. Omdat deze delen de neiging hadden om te wijken, zijn er tijdens een eerder restauratie balkjes aan de binnenkant gelijmd. In overleg is besloten deze niet subtiele, doch doeltreffende oplossing te handhaven.

Het lijstwerk waar de kap op rust is ook losgenomen en op reeds eerder beschre-

ven manier gelijmd. Het gebroken glas in de deur van de kap is vervangen door oud glas, los lijstwerk aan de kap is gelijmd en een ontbrekend lijstje is met de hand in hetzelfde profiel geemaakt, gekleurd en afgewerkt. (foto 8).

### Middenschoorsteentje

De ontbrekende pet van de caddy is door de restaurator in zijn geheel bijge-

maakt. Het blindhout is van oud kwartiers gezaagd eikenhout gemaakt, waar het profiel in is geschaafd. Vervolgens is het lange deel in verstekken gezaagd voor de vorming van het front en de twee zijden. (foto 9).

Hierna zijn de afzonderlijke delen van gezaagd wortelnoten finer voorzien. Door gebruik te maken van warme lijm en een finerhamer kon het finer in de

vorm van de rondingen worden gelijmd. Vervolgens kon het geheel worden gelijmd tot de uiteindelijke pet. Deze is afgewerkt met waspolitoer. Het dakplateau is vervaardigd uit oud eikenhout. Tevens is door de restaurator een notenhouten middenschoorsteentje gemaakt en bevestigd op de pet. Bij de plaatsing zijn de Atlas en de Engelen op hun oude plek teruggekeerd.

## RESTAURATIE VAN DE WIJZERPLAAT

door Els Schut

Het gebeurt niet iedere dag, dat je de Nederlandse geschiedenis zo tastbaar in handen krijgt: een natie van zeevaarders, maar ook van uitstekende klokkenmakers. De schepen zijn inmiddels vergaan, maar het uurwerk laat nog steeds van zich horen! De wijzerplaat vertelt het verhaal van het rijke verleden van de walvisvangst. Ook in de Zaanstreek speelde deze tak van de scheepvaart alsmede de traanverwerkende industrie een belangrijke rol. De plaat verhaalt hierover: schepen en sloepen in actie tijdens de barre en gevaarlijke omstandigheden in de Noordelijke IJszee.

### Dankbare klus

Mijn opdracht was om de wijzerplaat plus alle daarbij behorende, beschilderde delen, zoals de maanschijf, scheepjes, maandschijf en weekschijf schoon te maken en daar, waar nodig te restaureren. Een dankbare klus, want als de

eerste lagen vuil en lak verwijderd zijn, m.b.v. Vulpex 1:1, wordt in de meeste gevallen de oorspronkelijke en heldere beschildering zichtbaar. Een goed voorbeeld hiervan is de maanschijf (foto 10). Hierbij werd ook gelijk duidelijk, dat in het verleden iemand de sterrenhemel heeft over geschilderd. De sterrenhemel reageerde gevoelig op eenvoudige reinigingsalcohol, terwijl de maantjes onaangetast bleven. Ook is er een niveauverschil tussen de hemel en de maantjes m.a.w. de hemel is in een later stadium om de maantjes heen geschilderd. Ik was wel blij met deze wetenschap: het maakte me nog scherper en alerter bij het reinigen van de andere delen.

### Argwaan

Waarschuwing nr. 2 bestond uit het verschil in "handschrift" tussen het zeegezicht van de achtergrond en de voorzijde van de plaat. Na schoonmaak van

het zeegezicht viel op, dat de verflaag erg veel losse kwasthaartjes vertoonde: waarschuwing nr. 3. Een slechte kwast? Een nonchalante schilder? In ieder geval een andere kwaliteit. Hoe dan ook, het vermoeden rees, dat het hier een overschildering betrof. Na overleg werd besloten om voorzichtig een gedeelte van de beschildering te verwijderen.

De argwaan werd beloond: elke schoon-gemaakte centimeter gaf een verrassing prijs. Een stukje zee, in een kleurstelling, die veel beter aansloot bij het andere schilderwerk... een achterstevan van een schip, zó gedetailleerd, dat de scheepsjongens zichtbaar waren....zelfs een schip, gestrand in het pakij! (foto 11). Even rees bij mij het vermoeden, dat ik het Behouden Huys misschien nog tegen zou komen! De originele beschildering was nog volkomen in takt, zij het een beetje "mager".

10. De maan behoefde dringend een schoonmaakbeurt



11. Bij de restauratie kwam een verrassend tafereel te voorschijn: walvisvaarders in de Noordelijke IJszee



# v.o.f. van de GEVEL

## Fournituren & Gereedschappen

alles voor de uurwerkmaker en restaurateur



■ Fournituren voor  
zowel moderne  
als antieke klokken

■ groot assortiment  
opwindveren

■ gereedschappen en  
machines  
(o.a. gehele BERGEON assortiment)

■ schoonmaak- en  
polijstapparatuur

■ complete uurwerken  
van polshorloge tot  
staande klok

Zellerstraat 102,  
NL 5011 ES Tilburg  
Tel. 013 – 4553963  
Fax. 013 – 4553225  
vofvan.degevel@freeler.nl  
www.vofvandegevel.nl

  
BERGEON





12. De verf op de wijzerplaat had op een aantal plekken los gelaten

### Rijke reder

Tijdens de causerie op 1 juli in het MNU werd door drs. C.F.L. Paul, voormalig Conservator Nederlands Scheepvaartmuseum, op deze overschildering nog eens nader ingegaan. Het vermoeden bestaat, dat deze klok mogelijk in het kantoor van een rijke reder heeft gestaan. In deze ruimte ontving hij ook zijn relaties, die waarschijnlijk een financieel belang in zijn onderneming in de Noordelijke IJszee hadden. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de gevaren van de onderneming t.w. de ijsberen, die een bedreiging voor de bemanning betekenden, alsmede het mogelijk verlies van de

schepen in het pakijs, niet bepaald een stimulans voor investeerders bleken. Een afbeelding op zo een voornaam uurwerk, die deze gevaren nog eens benadrukte, was dus niet in het belang van de reder. Wellicht is om deze reden indertijd de achtergrondbeschildering van een wat neutralere voorstelling voorzien!

Na al deze avonturen werd het tijd voor de wijzerplaat met Aurora en Luna. Maar alvorens hieraan te beginnen, moest de gegraveerde messing omlijsting onder handen genomen worden. Ook hier weer verwondering, dat onder al de

lagen verkleurde lak en vuil het messing zich als nieuw vertoonde. Hiertoe werden iets grovere schoonmaakmiddelen aangewend: puimsteenpoeder, Vulpex, en een zachte messingborstel.

### Oude retouches

Anders was het met de beschildering: na de schoonmaak werd duidelijk, dat deze erg beschadigd was. Ook vertoonde de plaat retouches uit het verleden. De grootste zorg betrof echter de hechting tussen de verf en de messing drager: op diverse plaatsen ontbrak de beschildering en overige delen kwamen los van de ondergrond (foto 12). De oplossing kwam tot stand na diverse adviezen van bevriende relaties: een paraloïd (kunst)hars moet de plaat voor de lange duur vrijwaren van het voornoemde probleem.

Na al deze voorbereidende werkzaamheden, die de meeste tijd in beslag nemen, komt dan de afwerking. Aangezien voor de oorspronkelijke beschildering olieverf werd gebruikt, is ook hier gekozen voor pigment in lijnolie. Alle ontbrekende delen moeten weer op kleur ingevuld worden, hier en daar een retouchering en als laatste een matglanzende schilderijsvernis, die er voor zorgt

dat de plaat beschermd wordt, zodat wij allemaal nog lang van deze pracht kunnen genieten. Ga kijken!

### Literatuur

*De Nederlandse staande klok*, J. Zeeman, 1977  
*5000 Jahre Zeitmessung*, Jürgen Abeler, 1978  
*Nederlandse klokken- en horlogemakers vanaf 1300*, Enrico Morpurgo  
*Klokken en Klokkenmakers*, C. Spierdijk 1972  
*Beschrijving van diverse Wyland klokken*, Berry van Lieshout 2010

# Venema Antiques

IN- EN VERKOOP VAN O.A.:

**KLOKKEN  
SCHILDERIJEN  
MEUBELEN**

Rijksweg 17  
6996 AA Drempt / Holland

Telefoon 0313 - 412537  
E-mail: [janvenema@planet.nl](mailto:janvenema@planet.nl)

Openingstijden:  
maandag / vrijdag  
9.00 - 18.00 uur  
zaterdag  
9.00 - 16.00 uur



JAN HENKELS

**Herman Horselenberg**  
restaurator antieke uurwerken

Reparatie - Restauratie

van oude en antieke

uurwerken



JOHN ELLICOTT

Uw kostbare bezit wordt met respect en vakmanschap behandeld.  
IJsseldijk 89, 8194 LC Veessen, Telefoon 0578 - 631783  
[herman@horselenberg.nl](mailto:herman@horselenberg.nl) • [www.horselenberg.nl](http://www.horselenberg.nl)



# Ontdekking van een 18e eeuwse Maastrichtse klok

Als gevolg van een tentoonstelling in Thorn ontvingen de organisatoren veel gegevens over onbekende Limburgse klokken. Een daarvan wordt hier beschreven. Het is een tafelklok van een Maastrichtse maker, die uit Luik afkomstig is.

Door Walther Brouns

Van 10 oktober 2009 tot 10 januari 2010 vond in het Gemeentemuseum 'Het Land van Thorn' een tentoonstelling plaats over Limburgse uurwerken. De expositie kwam tot stand dankzij medewerking van een groot aantal particulieren.

Tijdens en na de tentoonstelling hebben we veel positieve reacties ontvangen, die ons sterken in het voornemen om een boek samen te stellen over leven en werken van uurwerkmakers, die werkzaam waren in het gebied van tegenwoordig Noord- en Midden-Limburg met aangrenzende regio. De ingekomen reacties zijn overweldigend. Inmiddels zijn ons bijna driehonderd uurwerken uit die streek aangeboden voor nader onderzoek. Het betreft met name staande horloges uit de 18e eeuw en begin 19e eeuw. Ondergetekende en mede-auteur Henri Smeets zijn op dit moment druk doende met het bezoeken van al die eigenaren en het onderzoeken en fotograferen van de uurwerken. Mede door enkele publicaties in de pers komen er nog bijna dagelijks reacties van personen, die hun uurwerk beschikbaar stellen voor onderzoek.

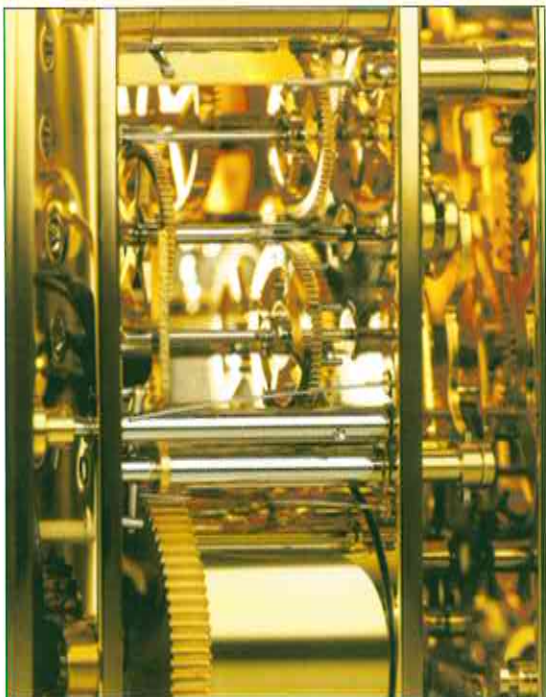
Als we de bestaande literatuur over Limburgse klokken doorlezen, valt het op dat daarin relatief weinig aandacht is geschonken aan de techniek die door de uurwerkbouwers is toegepast. Doel van onze publicatie is in deze lacune te voorzien door technische analyses, ondersteund met vrijwel uitsluitend onbekend



Afb 1. Front van de tafelklok van Arnold de Neve uit Maastricht. De gravering van het gestileerde doek met zijn signatuur doet denken aan de signatuur op Haagse tafelklokjes. Dit kastje is voorzien van een laatje waarin zich de opwindsleutel bevindt en de sleutel voor het deurslot.

fotomateriaal. Verder hopen we door aanvullend historisch en genealogisch onderzoek, het beeld van een aantal uurwerkmakerfamilies te kunnen verruimen.

Daarnaast willen we met het boek een bronnenpublicatie presenteren die voor andere auteurs een bron van inspiratie kan zijn voor verder onderzoek van deze, tot



A. GAEMERS CHRONOMETRIE  
*Exclusieve uurwerktechnieken  
sinds 1877*

Specialist in het  
taxeren, leveren, repareren en restaureren  
van antieke en historische uurwerken.

Tevens een groot assortiment historische  
uurwerken en onderdelen van de bekende  
Zwitserse horlogemerken voorradig.

Bezoek onze website [www.gaemers.nl](http://www.gaemers.nl)  
voor meer informatie.



Bij koninklijke beschikking  
hofleverancier

openingstijden atelier donderdag en vrijdag van 12.00 tot 17.00 uur

Den Burghstraat 34

2275 TN Voorburg

telefoon: 070 3463868 fax: 070 3637982

e-mail: [chronometrie@gaemers.nl](mailto:chronometrie@gaemers.nl)



gecertificeerd register  
taxateur

# 'Van Tijd tot Tijd'

*Reparatie en restauratie  
van beschilderde wijzerplaten*



Els Schut • Nieuwendijk 41 • 3443 BH Woerden  
tel. 0348-41 04 55 • [vttschut@hetnet.nl](mailto:vttschut@hetnet.nl)



Afb 2. Vooraanzicht van de tafelklok

nu toe relatief onbekende uurwerken en hun makers.

### Ontdekking

Op onze spurtocht ontdekken we geregeld uurwerken, die zeer de moeite waard zijn, maar niet tot ons onderzoeksgebied behoren. In dit artikeltje willen we daarvan een voorbeeld geven. Het betreft een mooie tafelklok, die de signatuur draagt van Arnold de Neve. Van deze uurwerkmaker, geboren in Luik (circa 1712) en overleden in Maastricht (1776), zijn diverse mooie staande horloges bekend.

Het tafelklokje (afb.1) trok onmiddellijk onze aandacht en niet alleen door de signatuur. Het mag in zijn soort een juweeltje worden genoemd. De technische uitvoering en de afwerking, o.a. het graveerwerk, getuigen van vakmanschap.

### De uurwerkmaker

In de Zuid-Nederlandse steden Luik en Maastricht hebben uurwerkmakers zich in de 18e eeuw ontwikkeld tot ambachtslieden van een bovengemiddeld niveau.

Arnold de Neve (er zijn meerdere schrijfwijzen van zijn naam) kwam van Luik naar Maastricht om daar een bestaan op te bouwen, evenals de gebroeders François en Nicolas de Beefe. Toenemende concurrentie binnen Luik in het midden van de 18e eeuw, ligt hier wellicht aan ten grondslag.

Afb 3 en 4. Rechter en linker zijaanzicht van het uurwerk; we zien de spilgang, de datumschijf, de maanstandschijf, de opwindtrommels, de mooie afwerking van de pilaren en de versierde kopse kanten van de platines.

Arnold de Neve is geboren in Luik, trouwde in Maastricht en woonde laatstelijk in de Spilstraat. Daar is hij gestorven. De Neve werd begraven op 18 november 1776.

Twee van zijn zonen, François en Dominique, traden in het voetspoor van hun vader en werden klokkenmaker.

Van Arnold zijn mooie staande klokken bekend. We treffen die onder meer aan in het provinciehuis in Maastricht, in het Spaans Gouvernement in Maastricht en in het Musée d'Ansembourg in Luik.

### Beschrijving van het uurwerk:

We zien een tafelklok in Luikse Louis XV stijl. Op de kast staat verder geen signatuur of afbeelding. De afmetingen bedragen h.55 cm x br.35/39,5 cm x d.33 cm.

De kast is vervaardigd uit verschillende soorten vruchtenhout. Waarschijnlijk hebben boven op de kast twee versieringen gestaan. Verder is de kast zwart gelakt en vrij strak uitgevoerd.

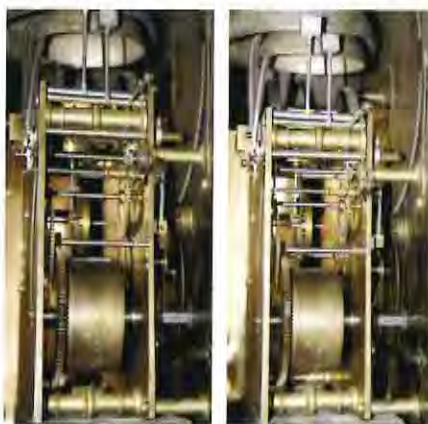
Het uurwerk is gesigineerd: "Arnold de Neve à Maestricht" (afb. 2) en dateert waarschijnlijk uit 1760/1770. Afmeting van de stelling: hoogte 18 cm x breedte 15,2 cm x diep 6,8 cm.

Het uurwerk bevindt zich tussen messing platines (afb. 3 en 4). De messing wijzerplaat is 3 mm dik en de kopse kanten zijn gegraveerd.

We zien een verzilverde messing ring met blauwe cijfers in Romeinse stijl. De gegraveerde wijzers (afb. 5) zijn van ijzer en zwart gelakt. De tandwielen zijn van messing en goed afgewerkt.

Op de hoeken bevinden zich vuurvergulde messing ornamenten. De wijzerplaat is kundig gegraveerd met Maastrichtse elementen (afb. 6).

Het gangwerk bestaat uit een spilgang tussen platines. Het is een achtdaags werk met veeraandrijving. De slinger hangt aan een touwtje



Afb 5. Close-up van de stevige, ijzeren wijzers, die bovendien mooi gegraveerd zijn.



Afb 6. De signatuur tussen de beide opwindgaten.

### Maastrichts graveerwerk

Als we naar het slagwerk kijken, dan stellen we vast dat de hele uren worden aangegeven door volle slagen op de grote bel. Op halve uren slaat de belhamer één keer op de kleine bel. Het uurwerk heeft geen wekkerinrichting.

De achterste platine (afb. 7) is voorzien van "Maastrichts" graveerwerk, bestaande uit een landschap met bomen, water en

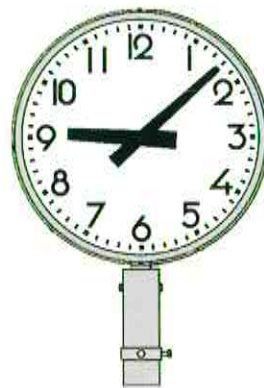
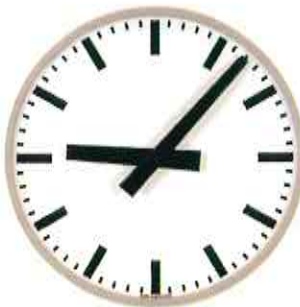


Afb 7. Gegraveerde achterplatine. Een bel is gedemonteerd. De slinger hangt aan een touwtje.



# van Os Uurwerken B.V.

*Als een uurwerk meer aangeeft dan de tijd.....*



*Openingstijden*                      *maandag gesloten*  
*dinsdag t/m vrijdag van 9.30 tot 12.30 uur*  
*13.30 tot 17.30 uur*  
*zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur*



**N.J.U.**

*Nederlandse Juweliers-  
en Uurwerkenbranche  
Erkend*

*Bisschopsmolenstraat 235      4876 AM Etten-Leur      Tel. 076-5037822*

*E-mail: [van.os.uurwerken@planet.nl](mailto:van.os.uurwerken@planet.nl)      voor meer info: [www.vanosuurwerken.nl](http://www.vanosuurwerken.nl)*

zwaan, de muur van een ruïne van een brug links en een huis rechts. De arcering van de schaduw onder de restanten van de brug zijn m.i. te zwaar aangezet. Dit en het feit, dat de tekening tot aan de zijkan-ten doorloopt, geeft aanleiding te veronderstellen, dat op deze plaats een andere graveur aan het werk is geweest, dan degene die Louis XV krullen heeft gemaakt op de bovenhelft van de achterwand.

### Verdere bijzonderheden

Tafelklokken uit het gebied van het huidige Belgisch- en Nederlands Limburg zijn ons bekend uit het atelier van Jean Michel Beltjens, Roermond, Joannes Reinerus Beltjens, Roermond, Jacobus Joosten, Maaseik (zie ook afb. 8, 9 en 10), Joannes Geraets uit Hasselt en J. W. Aerts uit Tongeren. Aan dit rijtje kan nu worden toegevoegd Arnold de Neve uit Maastricht.

Ondanks het feit, dat er veel klokkenmakers in de 18e eeuw binnen deze regio werkzaam waren, zijn er relatief weinig tafelklokken door hen gebouwd.

## Samenvatting van de gegevens van de tafelklok

### Type uurwerk:

tafelklok met platines en veeropwinding

### De kast:

Stijl van de kast  
Staat iets op de kast: signatuur of afbeelding  
Hoogte x Breedte x Diepte van de kast in cm  
Materiaal van de kast  
Verdere bijzonderheden van de kast

Louis XV-stijl  
nee  
55 x 35 (39,5) x 13 cm  
vruchtenhout  
waarschijnlijk hebben boven op de kast drie siervazen gestaan; laatje aan voorzijde

### Het uurwerk: (zie foto en detailopnames)

Signatuur: "Arnold de Neve a Maastricht"  
Materiaal van het naamplaatje  
De afmetingen in cm's van de stelling H x B x D =  
Verdere bijzonderheden

jaar: ±1765 (\*±1712, †1776)  
messing graveerd op de wijzerplaat  
18 x 15,2 x 6,8 cm  
glazen deurtjes voor en op zijkan-ten achter  
een dicht houten deurtje met slot

### Materiaal

van de stelling  
van de wijzerplaat  
van de cijfering  
van het naamplaatje  
van de wijzers en zijn deze graveerd  
van de tandwielen  
van de hoekversiering  
Is de wijzerplaat graveerd

messing platines, graveerd ook de kopse kanten  
messing 3 mm dik  
verzilverde messing ring Romeinse blauwe cijfers  
binnen cijfering graveerd en rood in gekleurd  
graveerde stalen wijzers  
messing en moor afgewerkt  
messing verguld  
mool graveerwerk met "Maastrichtse" elementen

### Gangwerk met anker/spillegang/pennengang

Ligt het anker-spilas boven of onder de bovenplaat  
Aandrijving  
Gangduur na volledige opwinding

spillegang  
spillegang tussen platines  
veeraandrijving voor gangwerk en slagwerk  
8-dagen

### Slagwerk hele, halve en/of kwartierslag

Sluitschijf, repetitieslag of zaagslagwerk  
Aantal ballen op dit uurwerk

volle slagen op hele uren en één maal op half uur  
zaagslagwerk  
twee hele uren op grote, halve uren op kleine bel,  
ieder half uur wordt vanaf de uren van de grote naar  
de kleine bel omgeschakeld of omgekeerd  
n.v.t.  
n.v.t.

Wekker  
Wekkerschijf



Afb 9 Bovenzijde wijzerplaat van de tafelklok van de Neve, Maastricht



▲ Afb 10 Idem van de klok van Joosten, Maaseik. Deze uitvergrotingen laten een meer verfijnde afwerking van het uurwerk bij De Neve zien. Het blijft toch opmerkelijk dat in een relatief kleine stad als Maaseik kwalitatief goede tafelklokken konden worden gemaakt.



◀ Afb 8. Ter vergelijking deze tafelklok van Jacobus Joosten uit Maaseik, die ons doet denken aan de tafelklok van De Neve. Het kastje is echter wat lichtvoetiger en van gouden biesjes voorzien. De wijzerplaat is van tin en de hoekversieringen bestaan uit vier engeltjes. Dit uurwerk bevindt zich evenals het uurwerk van De Neve tussen dikke messing platines, heeft hetzelfde slagwerk met slaghamers, is voorzien van maandstand en datumaanduiding, gelakte wijzers, twee bellen en heeft een korte slinger, opgehangen aan een touwtje. De gaten in het dak van beide kasten geven aanleiding te veronderstellen dat ze een bekroning hebben gehad, in welke vorm dan ook. Tafelklokjes in de regio Limburg zijn zeldzaam te noemen, vandaar dat ik deze ter vergelijking heb toegevoegd.

**OPROEP:** Ons onderzoek gaat verder. Heeft u een uurwerk in uw bezit dat ooit is gemaakt in huidig Nederlands Midden- c.q. Noord-Limburg of in het aangrenzende Brabantse gebied, en u wilt dit voor ons onderzoek ter beschikking stellen, dan kunt u contact opnemen met de auteur: 077 4748288 of e-mail: w.brouns@ziggo.nl

# Astronomisch uurwerk Ootmarsum

Al vele jaren houdt ing. B.P.U. Holman van het Museum voor tijdmeetkunde Christiaan Huygens zich bezig met uurwerken, zonnewijzers en sterrekunde. Vorig jaar vervaardigde hij een prototype van een astronomisch uurwerk, dat dit jaar op ware grootte zal worden uitgevoerd. Het is berekend voor Ootmarsum in het astronomisch jaar 2009. Een beknopte beschrijving volgt hieronder, meer gegevens stelt de heer Holman op verzoek ter beschikking.



## Door Bote Holman

De beschrijving betreft het prototype van het uurwerk dat op ware grootte in 2010 gemaakt wordt voor ons museum. Het zal het huidige normale uurwerk vervangen dat op *foto 1* is te zien. De diameter is dan eveneens 90 cm en het geheel wordt, evenals nu, door een historisch torenuurwerk (Odobay) aangedreven, zie *foto 2*. Dit mooie uurwerk is van buitenaf zichtbaar in onze museum etalage.

## Dierenriemtekens

De astronomische uurwerken van Ulm, *foto 3*, en Praag, *foto 4*, dienen als voorbeeld van de uitvoering. Op het museumuurwerk zullen de dierenriemtekens zowel in stilistische (zie Praag) als in realistische figuurtjes (zie Ulm) worden weergegeven. De ecliptica is op ons uurwerk een lijn en geen brede dierenriem band, zodat de wijzerplaat goed zichtbaar blijft. Op een hulpwijzerplaat in de etalage van ons museum, worden de burgerlijke en de middelbare zonnentijd van Ootmarsum aangegeven, omdat op een astronomisch uurwerk de burgerlijke tijd voor veel mensen moeilijker is af te lezen, zie *foto 2*.

De zonnewijzers om en onder het uurwerk aan de gevel blijven in functie evenals de figuren en het carillon dat de verschillende melodietjes per kwartier speelt.

*Foto 1 – De huidige klok op de gevel van het museum in Ootmarsum*

Ons prototype astronomische uurwerk noem ik het "astro uurwerk", omdat hierop maar beperkte astronomische elementen worden weergegeven. Op dit astro uurwerk is af te lezen:

1. Middelbare Midden Europese ZomerTijd (handje, MEZT) en wintertijd (ui van Siepelstad Ootmarsum MET).
2. Middelbare zonnetijd van Ootmarsum (zonwijzer)
3. Temporale uren of Babylonische uren (snijpunt van ecliptica en zonwijzer is aanwijspunt),
4. Sterrentijd van Ootmarsum (ster is de aanwijzer).
5. Stand van de zon in de dierenriem.
6. Jaargetijden of seizoenen.
7. Datum en maand (de zonwijzer is de aanwijzer).
8. Tijdstip van opkomst en ondergang van de zon in zonnetijd en klokken-tijd in MET en MEZT (snijpunt zonwijzer met ecliptica op de horizonlijn).
9. Duur van het ochtendgloren en de schemering (burgerlijk -6, nautisch -12 en astronomisch -18 graden), Als de astronomische waarde van -18 graden niet wordt gehaald, rond midzomer, dan wordt het niet astronomisch donker.
10. Tijdvereffening per dag om de ware tijd of zonnetijd vast te stellen (aanwijzer is het snijpunt van de overeenkomstige kleur (respectievelijk lengende of kortende dagen) van de ecliptica met de overeenkomstige kleur van de tijdvereffenings-curve E op staart van de zonwijzer).

### Tandwieltrain

Dit is het eerste astronomische uurwerk ooit ontworpen en gebouwd, dat tegelijk de zon in de dierenriem en de juiste



Foto 2 – Het historische uurwerk dat de klok aandrijft

datum kan aangeven op de astronomische wijzerplaat en waarbij de zon in het ware aantal dagen in het vigerende dierenriemteken verblijft. Ook de aanwijzing van de tijdvereffening op een astronomisch uurwerk is nieuw.

Normaal gaat de zon op een astronomisch uurwerk met een eenparige snelheid door de dertig graden die elk dierenriemteken lang is (360/12 graden). In het "hemelsuurwerk" gaat de zon door die dertig graden niet met een eenparige snelheid, maar afhankelijk van het jaargetijde in een bepaald aantal dagen. De tabel op pagina 25 geeft dit aan. Bij alle bekende astronomische uurwerken wordt een tandwieltrain toegepast die door een uurwerk wordt aangedreven. Per definitie draaien hierbij alle tandwiel eenparig rond en dus gaan de wijzers



Foto 3 – Astronomisch uurwerk in het Zuidduitse Ulm



Foto 4 – Astronomisch uurwerk in Praag

met eenparige snelheid over de wijzerplaat. De tandwieltrain wordt zodanig berekend dat de wijzers gemiddeld in een jaar een zo juist mogelijke aanwijzing zullen geven.

In mijn astronomisch uurwerk is een



Foto 5 – Het bijzondere verdeelapparaat voor het snijden van het grote tandwiel

groot tandwiel toegepast, dat aan de omtrek per 30 graden juist zoveel tanden heeft als het verblijf van de zon in dit teken in dagen. De diameter van dit wiel is bepaald door het moduul van de toegepaste frees. In het prototype is dat een frees nr 8 M0,6. Daarmee is de steekdiameter van de schijf  $0,6 \times 365 = 219$  mm. De buitendiameter is  $2 \times 0,6$  mm groter dus  $219 + 1,2 = 220,2$  mm.

### Bijzonder verdeeltoestel

Om op dit wiel de juiste hoeveelheid tanden per 30 graden te kunnen frezen, zijn een bijzonder verdeeltoestel en vier mallen gemaakt, zie foto 5. Er zijn slechts vier mallen nodig omdat er vier groepen dierenriemtekens zijn met een gelijk aantal kalenderdagen, zie de tabel. De mallen hebben een cirkelvormige

kromtestraal die 4 maal zo groot is als het hier toegepaste tandwiel om de eventuele afwijking in de verdeelnauwkeurigheid zo klein mogelijk te houden. Zie foto's 5 en 6. Een rondsel met acht tanden M0,6, waaraan een sterrad is gemonteerd, grijpt in op dit tandwiel.

's Nachts om 24 uur zal het sterrad tegen een pennetje oplopen en over één sterpunt draaien, zie foto 7. Het rondsel volgt dit en deze draait het grote tandwiel over één tandje van de 365. Daarmee schuift de zon een dag verder in de dierenriem en verplaatst de datumaanwijzing ook een dag. De sterrentijd heeft de juiste waarde en de aflezing op de tijdvereffeningscurve geeft de correctietijd voor die dag aan. In een schrikkeljaar moet handmatig het rondsel één tandje, dat is één sterpunt, teruggezet



Foto 6 – Detailopname van het snijden van het grote tandwiel

## Een greep uit onze boeken over uurwerken:

Wheel and Pinion Cutting in Horology - J. Malcolm Wild, €41,95

Belgische uurwerken en hun makers A-Z - E. Fraiture, € 67,50

Klangvorrat für die Nachwelt - L. von Falkenhausen, € 45,-

Uitzonderlijke Hollandse Klokken - H.H. Bossink, € 125,-

A Life with Antique Clocks - D. Roberts, € 33,95

Time, Time and Time again - G. Evans, € 29,50

Anniversary Clocks - P. Wotton, € 7,95

Pendulerie - J.C. Nicolet, € 69,50

Boekhandel

# van de moosdijk bv

Wilhelminaplein 8  
info@moosdijk.com

tel. 0493 496370 Someren  
www.moosdijk.com



## M.H. Schreurs, antiquair

RIKSGEDIPLOMEERD UURWERKMAKER  
STADSUURWERKMAKER

Catharinastraat 40-42  
4811 XJ BREDA  
Tel./Fax +31 (0)76 5219024

Geopend:

maandag t/m vrijdag 09.00 tot 18.00 uur en zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur





Foto 7 – Het sterrad en het pemetje

worden op 28 februari waarmee dit uurwerk in de pas blijft lopen met de kalender. Immers, een jaar duurt geen 365 dagen maar ongeveer 365,2422... dagen.

### Drakenwijzer

Op het definitieve astronomische uurwerk voor ons museum worden ook de wijzers aangebracht voor de maan in de dierenriem en de drakenwijzer. De laatste wijzer geeft aan of er van een werkelijke maans- of zonsverduistering sprake kan zijn. Pas als de zonwijzer, maanwijzer en drakenwijzer in dekking zijn is dat zo. De tandwielrein hiervoor is reeds ontworpen en berekend. Vanzelfsprekend worden de wielen van deze tandwielrein van brons gemaakt.

Voor de aandrijving van het astro uurwerk is gebruik gemaakt van een 24 uur aanwijzend mechanisch uurwerkje. Foto 8 toont het eindproduct dat is ondergebracht in een historische Franse wandklokkast.

Wilt u een uitgebreide beschrijving ontvangen van de werking en uitvoering van ons astro uurwerk stuur dan een e-mail aan [info@chronos.nl](mailto:info@chronos.nl). U bent ook welkom in ons atelier om zelf het betreffende tandwiel te maken zoals boven beschreven. Bent u bekend met het gebruik van machines, dan mag u gebruik maken van onze Myford draaibank met speciaal verdeel toestel en de verdeelmallen (op eigen risico uiteraard). We hebben verschillende freesgroottes tot M2 in ons bezit, dus overleg omtrent de diameter van de wijzerplaat is gewenst.

### 1. Dagen in de dierenriemtekens

Teken	van tot maand	ongeveer dagen (astronomisch)	kalender (dagen)	seizoenen (en dagen)	
^	Ram	20 maart – 19 april	30,5	31	
♈	Stier	20 april – 20 mei	31	31	L 93
	Tweelingen	21 mei – 20 juni	31,3	31	
a	Kreeft	21 juni – 22 juli	31,5	32	
b	Leeuw	23 juli – 22 augustus	31,3	31	Z 94
c	Maagd	23 augustus – 22 september	30,9	31	
d	Weegschaal	23 september – 22 oktober	30,4	30	
e	Schorpioen	23 oktober – 21 november	29,9	30	H 89
f	Boogschutter	22 november – 20 december	29,5	29	
g	Steenbok	21 december – 19 januari	29,4	30	
h	Waterman	20 januari – 17 februari	29,6	29	W 89 of 90**
i	Vissen	18 februari – 19 maart	30,0	30 of 31**	
Som van de dagen			365,3	365/366	365/366

\*\* Schrikkeljaar: Op 1 maart het astro uurwerk één dag terug zetten naar 28 februari (het is dan 29 februari).



Foto 8 – Het Astro uurwerk in de kast.

Het uurwerk wijst het volgende aan:

Zon in dierenriemtekens schorpioen, datum 9 november, seizoen is – derde kwart na de sterwijzer linksom - herfst, middelbare zonnetijd 27 minuten na 4 middag, wintertijd handje MET 1 minuut voor 5, (zomertijd ui MEZT 1 minuut voor 6), sterrentijd 30 minuten voor 8 ochtend, tijdvereffening - rode deel ecliptica op rode deel E - 16 minuten vóór dus met 10 minuten de zonnetijd corrigeren tot ware zonnetijd dit is dus 27+16=43 minuten na 4, snijpunt ecliptica en zonwijzer staat op de bruine dume gebogen lijn - de horizon - de zon gaat juist onder (OCCASVS) en dan is het ook juist 12 uur naar de Temporale tijd of Babylonische tijd. Let op dat een U als V werd geschreven).

Als het snijpunt, ecliptica-zonwijzer, verder rechtson draait tot -6° onder de horizon dan eindigt hier de burgerlijke schemering (CREPVSCLVM), iets verder tot op -12° onder de horizon dan einde schemering nautisch en bij -18 eindigt de astronomische schemering. De zonwijzer wijst dan de bijbehorende zonnetijd aan en het handje of de ui de bijbehorende MET, respectievelijk MEZT. De volgende ochtend, de datum is dan één dag opgeschoven, zal ook het snijpunt ecliptica-zonwijzer het ochtendgloren (AURORA) aangeven tot opkomst van de zon (ORTVS).

Omdat dat snijpunt ook de temporale uren aangeeft zien we, dat in de zomer die uren langer duren dan in de winter. In Ootmarsum is dat c.a. 1 uur en 20 minuten en in de winter c.a. 40 minuten.



## Melenhorst *Antiek*

Rijksstraatweg 167  
7391 ML Twello  
Tel 0571-273951

Zie onze uitgebreide website:  
[www.melenhorst-antiek.nl](http://www.melenhorst-antiek.nl)

*Friese kortstaart  
met Amsterdams gecontourneerde kap  
Datering: ca. 1780*



## Peter Zwaanenburg

**Antiquair-uurwerkmaker**

Inkoop en verkoop van  
antieke klokken en barometers

Restauratie wordt verricht  
in eigen werkplaats

**Openingstijden:**  
dinsdag t/m vrijdag  
12.00-17.30  
Zaterdag  
13.00-17.30

Groenmarkt 36  
3311BE Dordrecht  
tel. 078 6141537

# Museum- en Verenigingsnieuws

## FEDERATIE

### NIEUWE LEDEN FEDERATIE KLOKKEN- VRIENDEN

De Federatie Klokkenvrienden heeft twee nieuwe leden.

In een bijzondere algemene ledenvergadering op 28 juni is het bestuursvoorstel aangenomen om, overeenkomstig hun verzoek, toe te laten:

- Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk
- Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde

De **Stichting tot Behoud van Torenuurwerken** is dertig jaar geleden opgericht met als doelstelling: "zoveel mogelijk historische, mechanische uurwerken voor de openbare tijdaanwijzing -kortweg torenuurwerken- voor de Nederlandse samenleving te behouden".

Tot het eind van de negentiger jaren van de vorige eeuw was het restaureren van uurwerken in de eigen werkplaats op het terrein van CORUS (vroeger Koninklijke Nederlandse Hoogovens en Staal fabrieken) de voornaamste activiteit. Later is

besloten de kennis en ervaring van de Stichting te bundelen in een kennis- en informatiecentrum. De werkzaamheden bestaan nu vooral uit het opstellen van een restauratiebestek en het voeren van de directie tijdens de restauratie door een gespecialiseerd commercieel bedrijf. Zie ook het artikel in het vorige nummer van TIJDSchrift (pag. 38).

De **Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde (SMAT)** werd in 1901 opgericht door H.C. Faddegon op voorstel van de Bond van Horlogemakers die al over een zekere collectie beschikte. In de loop der jaren werd de verzameling steeds uitgebreid vooral door schenkingen en legaten maar ook wel door aankopen. Aanvankelijk was de verzameling ondergebracht in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Na de Tweede Wereldoorlog, toen jhr. Willem Sandberg directeur was geworden, en het museum zich specifiek op moderne kunst ging richten, werd naar een mogelijkheid gezocht om de collectie elders onder te brengen. In 1953 werd deze in bruikleen afgestaan aan het Goud- en Zilvermuseum, Keur en Ambacht (opgericht in 1938 als Nederlands Waarborgmuseum) en gehuisvest in het Catharijne Convent in Utrecht. Daarmee ontstond de benaming Neder-

lands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum. Twee jaar later werd een catalogus van de SMAT collectie samen gesteld door conservator G.H. Faddegon. Deze is getiteld 'Catalogus van het Klokkenmuseum', telt 80 pagina's en beschrijft kort bijna 850 voorwerpen waarvan het grootste deel –circa 560- horloges van allerlei soorten.

Het museum verhuisde in 1978 naar de voormalige kazerne in Schoonhoven. Sindsdien herbergt het museum zowel de goud- maar vooral zilvercollectie, een verzameling eigen klokken en de collectie die eigendom is van de SMAT.

De toetreding van deze twee stichtingen vond plaats op grond van bepalingen in de Statuten van de Federatie die zeggen dat lid kunnen zijn: "stichtingen en verenigingen van vrienden van klokkenmusea en instellingen ter bevordering van de belangstelling voor en de kennis van (oude) uurwerken" en onder verwijzing naar de hoofddoelstelling "het bevorderen van een samenwerkingsverband". Met het opnemen van deze twee nieuwe leden kan de basis van de Federatie verder worden verbreed en kan deze uitgroeien tot een nationaal platform op het gebied van antieke uurwerken.

## MUSEUMNIEUWS MNU

Door **Carel Hofland**

Op 1 juli 2010 vond in het MNU een bijzondere manifestatie plaats onder de noemer "De Onthulling". Er was het een en ander te vieren. Het museum heeft de laatste tijd veel nieuwe uurwerken verworven: één van de vroegste Amsterdamse staande horloges, een prachtige scheepsklok van Nicolaas Wyland, een unieke vroege Zaanse klok met twee wijzerplaten en meer.

Ook heeft het MNU zich aangesloten bij de HollandRoute (ERIH-route), die langs het industriële erfgoed en het door mensenhanden gemaakte landschap van de



Afb. 1 Een aandachtig gehoor voor de lezingen

RESTAURATIE / REPARATIE

VAN OUDE / ANTIEKE KLOKKEN

TORENUURWERKEN EN

ELEKTRISCHE BUITENKLOKKEN



**A. Peek Uurwerktechniek**  
Mussenstraat 46  
1223 RD Hilversum  
Tel. : 035-683 70 27  
Fax : 035-588 21 11

E-mail: [peekuurwerktechniek@planet.nl](mailto:peekuurwerktechniek@planet.nl)

**\* vakkundige restauratie en reparatie \***  
**\* vervaardigen van alle onderdelen naar tekening of model \***



Zuid Duits / Zwitserse hangklok, circa 1600  
h. 49cm, b. 22cm, d. 24cm.

# TOEBOSCH

ANTIQUES

## BLARICUM

SPECIALISTS IN CLOCKS, MUSICALBOXES AND BAROMETERS

Inkoop/Verkoop

**MARCEL TOEBOSCH**

Dorpsstraat 1  
1261 ES Blaricum  
Tel. +31 (0)35-5384090  
Fax +31 (0)35-5384091  
Mob. +31 (0)653-211641

[www.toeboschantiques.com](http://www.toeboschantiques.com)  
[info@toeboschantiques.com](mailto:info@toeboschantiques.com)



Afb. 2 Restauratrice Els Schut licht haar werk toe

metropoolregio Amsterdam leidt. De route zal vanaf 2011 volledig operationeel zijn en aantrekkelijk zijn voor toeristen (en landgenoten!) met een interesse in de Nederlandse cultuur die verder gaat dan molens en tulpen. Wethouder Barbara Visser van Zaanstad onthulde het gevelteken van de HollandRoute.

De aanwezigen luisterden geboeid naar vier korte lezingen over de verhalen achter de nieuwe klokken. (afbeelding 1) Als eerste de staande klok van Steven Huijgens, die een ereplaats inneemt in de collectie staande klokken van het MNU. **Jaap Zeeman** toonde zijn diepgaande kennis met een presentatie over de eigenzinnige Steven Huijgens uit Bennekom, zijn uurwerk in het MNU en zijn betekenis in de ontstaansgeschiedenis van het Amsterdamse staande horloge.

### Walvisvaartmechaniek

Daarna kwam de staande klok met walvisvaartmechaniek van Nicolaas Wyland, die na een hard nodige restauratie een sieraad voor het museum is geworden. Restauratrice **Els Schut** vertelde het boeiende verhaal over de ontdekking en het herstel van de oorspronkelijke achtergrondschildering van het walvisvaarttaforeel. (afbeelding 2) Hoewel de oorspronkelijke beschildering in behoorlijke staat verkeerde, was er een latere, minder fraaie beschildering aangebracht, mogelijk omdat de dramatiek van de ijsvaart in het originele schilderwerk te duidelijk aanwezig was.

**Drs. C.F.L. Paul**, voorheen conservator van het Scheepvaartmuseum, ging in een

lezing waarin hij zijn bewondering voor de klok niet verborg, in op de voorstelling van de walvisvaart. Op de klok is een zeer nauwkeurige, kennelijk goed gedocumenteerde geanimeerde voorstelling te bewonderen van de walvisvaart aan de rand van het pakijjs, de zogenaamde ijsvaart. Deze ontstond na het begin van de 18e eeuw, nadat de walvisgronden nabij



Afb. 3 De 'walvis mobile'

de eilanden als gevolg van de zogenaamde baaivaart te leeg geraakt waren. De gebruikte scheepstypen en de sloepen zijn historisch getrouw weergegeven. Het relaas over de walvisvaart werd opgeluisterd door de projectie van een bijzonder object van het Zaanse Museum, een 18e eeuwse mobile dat de walvisvaart voorstelt. (afbeelding 3)

### Zaanse klok

Tot slot was er de Zaanse klok gedateerd 1688. (afbeelding 4) Na de verwerving in 2009 van deze op zichzelf al bijzondere klok, kon een oude wens vervuld worden. De klok heeft oorspronkelijk een tweede wijzerplaat gehad, waardoor hij ook aan

de andere kant van een wand de tijd kon aangeven. Leo Scheij en Pier van Leeuwen hebben een nieuwe wijzerplaat met wijzeraandrijving vervaardigd, waardoor we opnieuw in twee vertrekken de tijd



Afb. 4 De Zaanse klok uit 1688

van één klok kunnen waarnemen. Het resultaat werkt goed en is mooi in stijl, we zijn blij met deze aanvulling.

**Pier van Leeuwen**, conservator/beheerder van het MNU, vertelde meer over de achtergrond van de klok. Deze is lang aanwezig geweest in het weeshuis van de Doopsgezinde gemeente Koog en Zandijk, dat in 1698 gesticht is. Na de bouw van een nieuw weeshuis is het pand aan de Schipperslaan (het 'Stinkpad') in 1911 verkocht aan NV Oliefabrieken T. Duyvis Jzn. en in 1957 gesloopt. De klok is tijdens de rit in het Zaanse Historisch Museum terecht gekomen, vanwaar hij in 1976 verhuisde naar het pas opgerichte Zaanse Uurwerkenmuseum, de voorloper van het MNU.

Over de restauratie van de Wylandklok verschoont staat in dit Tijdschrift een uitgebreid relaas op pagina 9 van de hand van het restauratieteam (Els Schut, Patricia Gerritsen en Rob Memel). In een van de volgende afleveringen zal een artikel gepubliceerd worden van drs. C.F.L. Paul over de walvisvaart zoals getoond op deze klok.

### Meer over walvisvaart

Klokken met voorstellingen van de walvisvaart zijn zeldzaam. Ons is ter ore gekomen dat zich een door Gerrit Knip gesigeneerde klok met walvisvaartmechaniek



Uurwerkmakerij  A.P. Walhout

Vervaardiging van precisie uurwerken.  
&  
Uurwerkonderdelen, specialiteit:  
Raderen en rondsels voor antieke en  
moderne uurwerken.

Vervaardiging  
van astronomische uurwerken  
naar eigen ontwerp.

Restauratie en reparatie van antieke en  
moderne uurwerken.

's-Gravenstraat 42  
4431 AC 's-Gravenpolder  
Tel: 0113-311339  
[www.uurwerkmakerij.nl](http://www.uurwerkmakerij.nl)  
BTW nr.: NL 8179 70 964 B01



Sinds 1986

**Henk Jonker**  
MEUBELRESTAURATIE

## Restauratie van antieke meubelen en uurwerkkasten

17<sup>e</sup> - 18<sup>e</sup> - 19<sup>e</sup> eeuw

Telefoon: 072 - 5066153    Mobiel: 06 - 27533327

Ingeschreven in het RESTAURATOREN REGISTER

Lamoraalweg 59, 1934 CC Egmond a/d Hoef

bevindt in het New Bedford Whaling Museum in Bedford, Maine, USA. Hier van zijn helaas nog geen afbeeldingen beschikbaar.

Naar aanleiding van de publiciteit rond "De Onthulling" kwam er een verrassende melding. Op loopafstand van het MNU, in het voormalige raadhuis van Wormer, staat een staande klok van Abraham van der Naaten van ca. 1750 met een walvisvaartvoorstelling! (afbeelding 5) In dit geval is er geen sprake van een scheepjesmechaniek, maar van een



Afb. 5 Staande klok van Abraham van der Naaten met (op de foto niet zo goed zichtbaar) voorstelling van de walvisvaart

eenvoudig slingermechaniek, waardoor in de toog Vader Tijd met zijn zeis heen en weer beweegt en onder het centrum van de wijzerplaat een geschilderde voorstelling van twee schepen en een walvis in een baai heen en weer golft. De baaivaart dus. Ook het mooi uitgevoerde graveerwerk in de toog beeldt de baaivaart uit. Het voormalige raadhuis van Wormer is een koopmanshuis uit ca. 1660, waarin een walvisreder heeft gewoond. In het huis is o.a. een schitterend tegeltableau met een voorstelling van de baaivaart te zien.

### Meer aanwinsten

Zeer onlangs kreeg het MNU nog twee belangrijke klokken van de Vereniging Rembrandt. Deze twee klokken, de staande klok met planisferium van Gerrit Knip (afbeelding 6) en de wandklok met carillon van François de Mey (afbeelding 7), waren al langer als bruikleen in het museum te zien. Wij beschouwen deze giff als een teken van vertrouwen van de



Afb. 6 (links) Staande klok met planisferium van Gerrit Knip en Afb. 7 (rechts) Wandklok met carillon van François de Mey

zijde van de Vereniging Rembrandt in de continuïteit en de kwaliteit van het MNU. Het MNU is de Vereniging Rembrandt hiervoor bijzonder erkentelijk.

### Nieuwsbrief 2

Ter gelegenheid van "De Onthulling" is op 1 april de tweede aflevering van de digitale nieuwsbrief van het MNU verschenen. (afbeelding 8) De nieuwsbrief bevat o.a. artikelen over de Wylandklok,



Afb. 8 Zo ziet de digitale Nieuwsbrief er uit

de Zaanse klok "1688" en de gruttersklok. (afbeelding 9) De gruttersklok is een vroeg voorbeeld van de toepassing van uurwerktechniek in de industriële revolutie.

De nieuwsbrief is te lezen op onze



Afb.9 De 'gruttersklok'

website [www.mnuurwerk.nl](http://www.mnuurwerk.nl). Wie de nieuwsbrief niet per e-mail heeft ontvangen kan zich opgeven via [directeur@mnuurwerk.nl](mailto:directeur@mnuurwerk.nl). Let wel, we versturen de nieuwsbrief alleen digitaal!

### Tentoonstelling "Dierbare vrienden"

Ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Vriendenvereniging van het MNU (VVMNU) stelt het MNU zich het komend najaar open voor een door de VVMNU georganiseerde tijdelijke tentoonstelling. De rode draad van deze tentoonstelling zal nu eens niet een precies omschreven aspect van de historische tijdmeting zijn, maar de relatie tussen de liefhebber en zijn klok. Hoewel bijzondere uurwerken zeker niet zullen ontbreken, gaat het om het relaas. Waarom heeft de verzamelaar die deze klok publiek wil tonen daarvoor gekozen? De verhalen zullen zeker stof tot nadenken opleveren voor ons, liefhebbers en verzamelaars.

De tentoonstelling vindt plaats van 18 september tot en met 31 oktober 2010.

### Week van de geschiedenis

Van 16 tot 24 oktober 2010 vindt de Week van de Geschiedenis plaats. Het thema is dit jaar "land en water". Ook de geschiedenis van de tijdmeting in Nederland wordt door dit thema geraakt. Ten eerste is er het hoofdstuk waarin het grootste navigatieprobleem, het vinden van de lengtegraad, werd opgelost. Dat was alleen mogelijk door de introductie van nauwkeurige tijdmeting te land en ter zee. Voor nauwkeurige tijdmeting op zee

werd de scheepschronometer ontwikkeld. Het MNU heeft hieraan twee jaar geleden een tentoonstelling gewijd. (afbeelding 10)



Alb. 10 Een sextant van Caminada

Daarnaast vonden klokken van de vaste wal in aangepaste vorm hun weg naar binnen- en kustvaartschepen. Zo ontstonden varende varianten van de stoelklok, de staartklok en de tafelklok. Misschien niet zo belangrijk voor de tijdmeting, maar historisch wel erg interessant zijn de klokken op de vaste wal die aandacht besteden aan de welvaart die onze voorvaders dankzij het water wisten te verwerven. Scheepjesklokken, en zeker de hierboven genoemde walvaartvariant, zijn hiervan sprekende voorbeelden.

Alle aanleiding voor het MNU om deel te nemen aan de Week van de Geschiedenis! Te zijner tijd zullen nadere details bekend gemaakt worden via onze website en de communicatiekanalen van de Week van de Geschiedenis.

### Lief en leed

Zoals sommigen ter ore gekomen zal zijn, is onze bestuursvoorzitter Kees Grimbergen jl. mei getroffen door een hartstilstand. Gelukkig is er op tijd ingegrepen en is Kees weer bijna als vanouds op de been. De aangekondigde publicatie over het Antikythera-mechaniek en astronomische uurwerkmechanieken is hierdoor echter ernstig vertraagd. We houden u op de hoogte.

### Vrijwilligers

Het museum heeft dringend behoefte aan nieuwe vrijwilligers. Hebt u belangstelling voor incidentele klussen op het gebied van onderhoud, inrichting en tentoonstellingsopbouw of voor het begeleiden van bezoekers, meld u dan bij Carel Hofland. Ook (incidentele) hulp bij andere activiteiten, zoals objectregistratie, PR en publicaties en het beheer van de bibliotheek en de boekenwinkel, is welkom.

Suggesties over hier niet genoemde activiteiten zijn ook welkom. Telefoon 06-48185114, e-mail [directeur@mnuurwerk.nl](mailto:directeur@mnuurwerk.nl). Contact opnemen verplicht u tot niets!

### Website

Wie belangstelling heeft voor het museum kan zijn licht opsteken op [www.mnuurwerk.nl](http://www.mnuurwerk.nl). We plaatsen daar steeds meer content. Begin april is hier de meest actuele lijst van de 1124 in onze winkel of op bestelling verkrijgbare titels over klokken en horloges gepubliceerd. In de winkel zijn verder veilingcatalogi en oude afleveringen van tijdschriften verkrijgbaar. Vakliteratuur is onmisbaar voor de serieuze liefhebber. Met een aankoop bij het MNU steunt u het museum! Ook wie een kleedje zoekt voor zijn stoel- of staartklok kan mogelijk in onze winkel een exemplaar naar zijn smaak vinden.

Gegevens over het museum zijn ook te vinden via de website van de Horological Foundation: [www.antique-horology.org](http://www.antique-horology.org). Historische gegevens van Nederlandse uurwerken en voorbeelden uit museale en particuliere collecties zijn te vinden op de website [www.tijdvoorklokken.nl](http://www.tijdvoorklokken.nl).

### Adres en openingstijden

Museum van het Nederlandse Uurwerk  
Kalverringdijk 3 (Zaanse Schans)  
1509 BT Zaandam  
Tel.: 075-61 79 769.

Openingstijden: 11.00 – 17.00 uur  
Het Museum is tot 1 november van dinsdag t/m zondag geopend. Gedurende het winterseizoen (november t/m maart) alleen op zondag.

## VERENIGINGSNIEUWS MNU

Door W. van der Krogt

Mogelijk dat ik voor velen van u oud nieuws verkondig door te melden dat er in België een vereniging van liefhebbers en verzamelaars van mechanische uurwerken bestaat. Deze niet commerciële vereniging heet "Het Uurwerkgezelschap", is opgericht in 1999 en geeft een driemaandelijks tijdschrift, "Het Uurologisch Nieuws", uit

Deze vereniging houdt regelmatig ledenvergaderingen in Leuven en organiseert

daarnaast excursies. Op 10 juni zijn Cees Tishouser en ondergetekende meegevoerd op een excursie van deze vereniging, namelijk een bezoek aan de Sint Romboutstoren in Mechelen. De beklimming van de toren (514 treden!) en bespreking van het torenuurwerk stonden onder leiding van torenwachter en torenuurwerkmaker Nick Vanhoute. Nick heeft zowel het oorspronkelijke uurwerk als de speeltrommel, die lang niet in gebruik waren, weer in ere hersteld. Hierdoor heeft Nick als torenwachter er nog een taak bij gekregen, want eenmaal per jaar steekt de beiaardier nieuwe aria's op de grote speeltrommel ("de rammel" zegt men in Mechelen) en Nick helpt de beiaardier bij het steken van de pinnen. Mocht u ooit in de gelegenheid zijn om de toren van de Sint Romboutskerk te bezoeken, doe dan uw uiterste best om torenwachter Nick als gids op uw tocht naar boven mee te krijgen, want deze man weet ongelooflijk veel over de toren en natuurlijk over het torenuurwerk. Wist u bijvoorbeeld dat om de 7 1/2 minuut de klokken van de Romboutstoren te horen zijn, het zogenoemde "Mechelse halfke".

Na het bezoek aan de toren is de werkplaats van torenuurwerkmaker Michiels bezocht. Tot slot is er samen met andere excursiegangers een avondmaal in een restaurant (nee, geen frituur!) genuttigd. Met een tevreden gevoel zijn Cees en ik vervolgens naar huis gereden.

### Klokcontactdagen

Ook in het nieuwe seizoen zijn er weer de zogeheten klokcontactdagen. Noteer deze alvast in uw agenda, hoewel ik betwijfel of u al een agenda voor 2011 in uw bezit heeft. Om het gemakkelijk te maken, willen wij deze dagen op een vast moment organiseren, te weten de tweede zaterdag van november en de tweede zaterdag van maart. Dit betekent dat de klokcontactdagen deze keer gehouden worden op:

**13 november 2010**

**12 maart 2011**



Door Gemke Jager

## SUCCESSVOLLE OPENING ALLE TIJD VOOR KLOKKEN

De opening van de tentoonstelling *Alle Tijd voor Klokken* was een drukbezochte en zeer geanimeerde bijeenkomst.

Huub Blankenberg, directeur van de Vereniging Rembrandt, besteedde in zijn openingspeech speciale aandacht aan de relatie tussen verzamelaars en musea: "In 2008 organiseerde de Vereniging Rembrandt een symposium met als titel *Bondgenoten of tegenpolen?* over de relatie tussen particuliere en institutionele verzamelaars.

Verreweg het grootste gedeelte van ons openbaar kunstbezit is bijeengebracht door particulieren. Toch is hun relatie met de musea niet altijd vlekkeloos omdat de wederzijdse verwachtingen niet parallel lopen. Een hoopgevende conclusie van het symposium was echter dat verzamelaars en musea elkaar steeds beter weten te vinden.

### Bondgenoten

De tentoonstelling *Alle Tijd voor Klokken* is er een schoolvoorbeeld van hoe particuliere verzamelaars en een museum, die als bondgenoten optrekken, voor een prachtig resultaat kunnen zorgen. Daarmee kunnen ze – en dat is waar het uiteindelijk om gaat – hun gezamenlijke passie delen met elkaar en met het publiek". (Afb. 1)



Afb. 1. Huub Blankenberg spreekt zijn openingspeech uit. Op de eerste rij links zitten ir. Jan Boomsma en zijn dochter Marlene Lutgert-Boomsma  
Foto: Louwrens Boomsma



Afb. 2. Zandlopers uit particuliere collectie  
Foto: Tom Haartsen



Afb. 3. Miniatur staande klok, 2e helft 18e eeuw, Johannes Uswald, Amsterdam, wortelnoten fineer op eikenhout, messing, verzilverde cijferring, stalen wijzers, 3 dagen looptijd  
Foto: Tom Haartsen

Na zijn inspirerende speech, verklaarde Huub Blankenberg de tentoonstelling *Alle Tijd voor Klokken* voor geopend. Marlene Boomsma, voorzitter van de Stichting Boomsma, reikte het eerste exemplaar uit van de gelijknamige catalogus en na een feestelijke toast kon men de expositie gaan bekijken. Voor degenen die nog niet op de expositie zijn geweest, volgen hieronder nog wat aanvullende beschrijvingen van klokken die er zijn te zien.

Als introductie op de mechanische tijd-meters is een verzameling zandlopers geëxposeerd. (Afb. 2)

In het vorige TIJDSchrift werden al enkele klokken uit de expositie beschreven, zoals de prachtige exemplaren van Haagse tafelklokken en hun Europese opvolgers, enkele bijzondere reisklokken en de klok met instelbare tijden voor 11 wereldsteden.

Verder is op de tentoonstelling een zeldzaam miniatur staande klok uit de tweede helft van de 18e eeuw te zien. Dit kleine formaat staande klok was vermoedelijk voor een kinder- of poppenkamer bestemd. (Afb. 3)

### Olifant pendule

Ook bijzonder zijn enkele Franse pendules, zoals de "Pendule à l'éléphant" uit circa 1750, gesigneerd Tavernier, Parijs. De ronde uurwerkkast van deze klok, waarop een putto zit, is in zijn geheel geplaatst op de rug van een olifantje.



Afb. 4. Pendule à l'éléphant uit circa 1750, gesigneerd Tavernier, Parijs. Vuurvergulde, gepatineerd en geciseleerd brons, email wijzerplaat, vuurvergulde wijzers, 8 dagen looptijd  
Foto: Tom Haartsen



## Restauratie atelier RENATE E. POSTMA



- ❖ Schilderrestauratie aan wijzerplaten en kasten
- ❖ Marmer, hout en schildpad imitaties
- ❖ Achterglas schildering
- ❖ Alle soorten bladgoud vergulding
- ❖ Sierlood restauratie
- ❖ Gravering en Goudsmidswerk



Bezoekadres: Wijkamplaan 48 3742WS Baarn 035 5421802  
renate.postma@zonnet.nl  
[www.goedrestaureren.nl](http://www.goedrestaureren.nl)



**WEST DEAN  
COLLEGE**

### CONSERVATION RESTORATION OF CLOCKS ONE YEAR DIPLOMA

Recognised by the BHI and supported by  
BADA.

Technical - Historical - New Making  
Work on objects of historical importance

Also, one year Professional Development  
Diploma in Conservation and/or Making of  
Clocks.



West Dean College, Chichester, West Sussex PO18 0QZ  
T: 01243 811301 E: [diplomas@westdean.org.uk](mailto:diplomas@westdean.org.uk)  
[www.westdean.org.uk/college](http://www.westdean.org.uk/college)

De figuur van de olifant werd waarschijnlijk ontleend aan Japanse prototypen in Kakiemon porselein. Hoewel olifanten al sinds de Oudheid in het Westen worden verheerlijkt, werd de mode voor zulke exotische dieren in Frankrijk speciaal bevorderd door het geschenk uit 1686 van een menagerie aan Lodewijk XIV van de koning van Siam, inclusief een olifant, een tijger en een leeuw. Afbeeldingen van zulke dieren verschenen kort daarna op allerlei producten. (Afb. 4)

## Exoten

De twee "Pendules au bon sauvage", die Afrika en Amerika symboliseren uit circa 1800 worden elk geflankeerd door een paar Directoire vuurvergulde en gepatineerd bronzen kandelaars, in de vorm van een negerfiguurtje met ogen van emaille. Dit soort pendules werden tussen 1795 en 1815 gemaakt. De populariteit gaf de toenemende interesse in Europa aan voor alles wat exotisch was gedurende deze periode. Mensen zagen deze kleine wilden of "sauvages" als mensen die goed van hart waren en dicht bij de natuur leefden. Deze denkbeelden werden beïnvloed door de literatuur van die tijd. (Afb. 5)



Afb. 5. Pendule au bon sauvage, l'Afrique, circa 1800, geen signatuur, vuurvergulde en gepatineerde brons, email wijzerplaat, vuurvergulde wijzers, 8 dagen looptijd. De attributen die Afrika symboliseren zijn de leeuw en de schildpad. De jaagster met ogen van email heeft een verzilverde band in het haar. Foto: Tom Haartsen

Ook exotisch, maar dan vooral door de materialen die zijn gebruikt om de kast mee te decoreren, is de Japanse Pilaarklok uit circa 1860. De kast is uitgevoerd in zwart lakwerk, kunstig ingelegd met parelmoer naar de Japanse smaak. Opvallend is de fraai uitgezaagde platine. Zoals bekend, heeft de Japanse pilaarklok



Afb. 6. Pilaarklok, circa 1860, geen signatuur, Japan, hardhout met zwart lakwerk, parelmoer, messing, verzilverde plaatjes, 1 dag looptijd  
Foto: Tom Haartsen

de hellingbaan van mahoniehout, gedeeltelijk bekleed met rood Marokkaans leer, afgewerkt met messing biejes. De hellingbaan rust op pilaartjes van gedraaid ivoor, die ter versiering ook op de boven- en onderzijde van de hellingbaan staan. Het uurwerk zit in een messing ton. De aandrijving geschiedt door de zwaarte-

een tijdsaanduiding van tweemaal zes hele uren door middel van ovale plaatjes. Alle plaatjes zijn verschuifbaar, zodat de aanduidingen kunnen worden aangepast aan de variabele Japanse uren. (afb. 6)

## Rolklok

Tot slot dient de zogenaamde Rolklok, "rolling drum" of "Pendule au plan incliné" uit het eind van de 19e eeuw nog vermeld. Van een echte uurwerkkast is hier geen sprake. De losse uurwerktion beweegt naar beneden op

zijn aangebracht, die door twee sleuven in de hellingbaan lopen. Gangregeling zoals bij reisklokjes met balans en spiraalveer. (afb. 7)

## Nieuw klokkenboek

De gegevens over de bovengenoemde klokken zijn ontleend aan het zeer informatieve en met prachtige afbeeldingen vormgegeven catalogus *Alle Tijd voor Klokken*, geschreven door Annetje Timp en uitgegeven door Timp & Mock-Kijk op collecties. Dit boekje is voor € 15,00 te koop in de Museumwinkel in Schoonhoven.

Het boekje werd gefinancierd door de Stichting Boomtime. De tentoonstelling kwam tot stand mede dankzij:

- de particuliere verzamelaars
- Stichting Boom-Time
- Hamadi Oriental Art, Hattem
- Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven

Een aanrader voor iedere klokkenliefhebber is zowel het boekje als een bezoek aan de tentoonstelling. Wij hopen dat vele bezoekers alle tijd nemen om zich in Schoonhoven te laten verrassen door deze nog niet eerder geëxposeerde klokken uit particulier bezit.

## Nieuwe aanwinst

Het Museum is bijzonder blij met de



Afb. 7. Pendule au plan incliné, eind 19e eeuw, W. Renda, Parijs, mahoniehout, Marokkaans leer, ivoor, messing, verzilverde cijferringen, stalen wijzers, looptijd afhankelijk van de lengte van de hellingbaan, thans een dag. Foto: Tom Haartsen

kracht waarbij het loden gewicht in de vorm van een cirkelsegment via een centrale as direct is verbonden met het raderwerk (soort grondrad). De uurwerktion rolt langzaam naar beneden waartoe aan de zijkanten van de ton kartelranden

schenking van de klokkenboeken van wijlen Jim Veeren, oud-voorzitter van de Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven. Het betekent een zeer welkomme aanvulling op de bibliotheek.

## Andere activiteiten 2010

Het Museum was druk met de voorbereidingen, de inrichting en de publiciteit van de tentoonstelling *Alle Tijd voor Klokken*, maar ook alle andere activiteiten gingen gewoon door. Daarnaast was er tevens een aantal bijzondere evenementen. In juni vond bijvoorbeeld het drukbezochte Symposium "Ontdek de Prinsenroute" plaats met vertegenwoordigers van musea, gemeenten, provincies en verenigingen uit de 12 vestingsteden die deel uitmaken van de Oude Hollandse Waterlinie. In juli participeerde het Museum in de diploma-uitreiking van de Vakschool. In de Bartholomeuskerk kregen 4 uurwerkmakers, 75 goud- en zilversmeden en 12 juweliers hun diploma overhandigd. Daarna kwamen een kleine vijfhonderd leerlingen en genodigden naar het museum waar ondermeer de winnaars van het project "Meesterstukken 2010" (examenwerkstukken van de goud- en zilversmeden) bekend werden gemaakt. Eind augustus is de ontvangst van de Hollandia Netwerkbommel in het Museum.

## Het programma voor de tweede helft 2010 ziet er als volgt uit: \*)

19 juni – 26 september  
tentoonstelling: *Alle Tijd voor Klokken*  
12 september – 21 november  
tentoonstelling: *Als zilver spreken kan. Verrassingen uit particuliere verzamelingen*

4 september: Oude Haven Concert met afterglow op het Kazerneplein

11 en 12 september 2010:  
Open Monumentendag  
19 september: Culturele Zondag  
17 oktober: Culturele Zondag  
21 november: Vriendenmiddag  
"Het horloge van mijn vader"  
30 november 2010: Nationale Zilverstad Symposium  
31 december 2010: Oudejaarsrede

\*) Wijzigingen voorbehouden;  
zie: [www.ngzkm.nl](http://www.ngzkm.nl)

## Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven Stichting Het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum

Kazerneplein 4  
2871 CZ Schoonhoven  
Tel 0182-385612; fax 0182-385855  
[info@ngzkm.nl](mailto:info@ngzkm.nl)  
[www.ngzkm.nl](http://www.ngzkm.nl)

Openingstijden:  
di. t/m zo. 12.00 tot 17.00 uur  
1ste Kerstdag, Nieuwjaarsdag en  
Koninginnedag: gesloten

## VERENIGINGSNIEUWS SCHOONHOVEN

Door **Lukas Warnaars**  
(vice-voorzitter)

Op vrijdagmiddag 18 juni jl. vond in het museum de opening plaats van de tentoonstelling 'Alle Tijd voor Klokken', die nog tot 26 september a.s. te bezichtigen is. In nauwe samenwerking met de Stichting Boom-Time tonen een aantal voor-



**11 ANTIEKE KLOKKEN  
RESTAURATIE & VERKOOP**

Nieuwstraat 15  
4331 JK Middelburg  
tel: 0118 633425  
e-mail: [albertdegoeij@hotmail.com](mailto:albertdegoeij@hotmail.com)

**UURWERKMAKERIJ ALBERT DE GOEIJ**

aanstaande particuliere verzamelaars, allen lid van onze vereniging, een schitterende selectie van niet eerder getoonde klokken (Zie museumnieuws in TIJDSchrift no. 2 van juni jl.). De opkomst en belangstelling voor de opening was overweldigend. Het was buiten en binnen warm maar de sfeer onder de aanwezigen was prima. Onmiskenbaar aanwezig was ook de consequentie van het nieuwe museumbelied: door de focus op zilver wordt de grote ruimte op de begane grond niet langer beschikbaar gesteld voor tentoonstellingen van en over klokken. Een zeer beperkte ruimte op de 1e verdieping, aan de kop van de klokkenzaal, is het geboden alternatief. Voor een prachtige en unieke tentoonstelling als 'Alle Tijd voor Klokken' veel te klein en daarmee bepalend voor de omvang van de te tonen selectie.

Teleurstelling, onbegrip en ontstemming daarover bij genodigden en organisatoren.

Als bestuur van de Klokkenvrienden hebben wij het museum meerdere malen aangesproken over hun beleidskeuze. Het organiseren van klokke tentoonstellingen van enige omvang, zoals voorheen meerdere malen en met succes is gebeurd, wordt hierdoor zeer bemoeilijkt, zo niet onmogelijk gemaakt.

Van harte juichen klokkenvrienden het initiatief van het museum toe om straks een klokke tentoonstelling te wijden aan het feit dat 2012 is uitgeroepen tot Jaar van de Historische Buitenplaatsen. Wij hopen dat u met veel enthousiasme gevolg zal geven aan de oproep om daarvoor aan dit thema gerelateerde klokken in bruikleen beschikbaar te (laten) stellen. Van het museum verwachten wij echter wel dat dit bij voldoende aanmeldingen het beleid zal aanpassen en 'Alle ruimte voor Klokken' een toepasselijk begrip wordt. Daarbij mag niet over het hoofd worden gezien dat circa 50% van de bezoekers van het museum voor de klokken komt!

## UITNODIGING

### Presentatie en Taxaties "Het horloge van mijn vader"

Heeft u nog een oud mechanisch horloge van uw vader, moeder of grootouders in een la liggen? Misschien wel een gouden horloge voor 40 jaar trouwe dienst? Doe

# Reizen

**Helaas heeft de geplande eendaagse trip naar het Comtoise museum van de familie Deckert in Düsseldorf geen door-gang kunnen vinden door een te laag aantal deelnemers. Coördinator Rob Memel is nu bezig met de voorbereiding van een meerdaagse reis naar Parijs.**

**Nadere informatie volgt zodra deze beschikbaar is.**

het niet weg maar zoek het alvast op. Want wij als Klokkenvrienden gaan daar in het museum in Schoonhoven, in samenwerking met de Vriendenkring van het Zilvermuseum, iets bijzonders mee doen. Dé kans voor u om van deskundigen iets meer te weten te komen over uw oude horloges.

De bijeenkomst vindt plaats op **zondag 21 november 2010**, vanaf 13.30 uur in het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum, Kazerneplein 4, 2871 CZ Schoonhoven.

#### Het programma luidt als volgt:

13.30 uur: Welkom met koffie / thee;  
14.00 uur: Presentatie Vintage Horloges door de heer Gerard Nijenbrinks;  
14.15 uur: Begin taxaties door John Beringen en andere deskundigen;  
16.15 uur: Gezellig samenzijn;  
17.00 uur: Einde bijeenkomst.

Toegang tot het museum en twee taxaties zijn gratis voor leden van de Klokkenvrienden (op vertoon van lidmaatschapsbewijs) en voor donateurs van de Vriendenkring van het museum (op vertoon van Vriendenpas). Anderen betalen de normale toegangsprijs tot het museum en een klein bedrag per te taxeren horloge.

#### Lezing zaterdag 22 januari 2011

Reserveer deze datum vast in uw agenda. Naam van spreker helaas nog niet definitief. Aanvang: 14.00 uur

#### Lezing zaterdag 16 april 2011

Na de algemene jaarvergadering is er om 14.00 uur een lezing.

#### Algemene jaarvergadering zaterdag 16 april 2011

De jaarvergadering van de Vereniging van

Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven wordt gehouden op: 16 april 2011 in het museum, Kazerneplein 4

Deze jaarvergadering is alleen toegankelijk voor leden van de Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven.

Aanvang: 11.00 uur

Tenzij anders vermeld, vinden lezingen plaats in het museum, Kazerneplein 4 te Schoonhoven, beginnend om 14.00 uur.

Zo nodig zal extra tussentijdse informatie per digitale Nieuwsbrief aan de leden kunnen worden toegestuurd. U kunt hiervoor uw e-mailadres, voor zover nog niet eerder gedaan, doorgeven aan onze secretaris Sjoerd Folkers ([leden@klokkenvrienden.nl](mailto:leden@klokkenvrienden.nl))

#### Kleine annonce

**Aangeboden:** Ambachtelijk handgeknoopt knobbelkoord voor uw antieke klok. Vlaskoord of hennepkoord in de kleur naturel of groen. Diameters van 4 tot 9 millimeter. M. Penso, tel. 055 - 576 84 26, bij voorkeur tussen 17.00 en 19.00 uur.

# STUDIEGROEP OPENBARE TIJDAANDUIDING (SOT)

Door ing. W. Brouns, coördinator SOT

## Vergadering 5 juni 2010

De laatste bijeenkomst werd gehouden in het "Groene Kerkje" te Lambertschaag NH op 5 juni 2010. Het belangrijkste punt op de agenda was de voorbereiding van een symposium in 2011 te Amersfoort in samenwerking met de Afdeling Instandhouding, specialisme **Klinkende Monumenten, van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)**.

Tijdens onze vorige bijeenkomst op 13 februari 2010 was de heer Rudi van Straten (RCE) onze gast en hadden we onze medewerking aan een dergelijk symposium reeds toegezegd. Het aandeel van de SOT in dit symposium richt zich voornamelijk op het verzorgen van enkele lezingen over het belang van het erfgoed, dat betrekking heeft op de openbare tijdaanduiding..

De vergadering verliep voorspoedig en de lunch werd verzorgd door onze gastheer en gastvrouw van deze dag, de heer en mevrouw Reijs uit Abbekerk. Allereerst werd het oude torenuurwerk van Lambertschaag (afb. 1) bewonderd, waar onze vergadering werd gehouden. Vervolgens zijn we met z'n allen naar Winkel gereisd, waarbij de vlooiemarkt werd genegeerd. Het uurwerk in Winkel (afb. 2)

wordt als een van oudste uurwerken uit West-Europa of zelfs van de wereld bestempeld. De restauratie van dit uurwerk werd gerealiseerd onder de kundige leiding van Wim Houtkoper, een van de oprichters van de Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk. Zijn boek over het restaureren van torenuurwerken geldt nog steeds als "het" standaardwerk voor kennis en restauratie op dit gebied.

Verder ging de reis onder leiding van Wim Reijs, die verantwoordelijk is voor het onderhoud van alle drie de torenuurwerken, naar Nieuwe Niedorp (afb. 3). Het torenuurwerk staat hier op de begane grond en is dus zeer goed toegankelijk.

Na deze interessante middag onder een stralend zonnetje mochten we nog wat nagenieten op het terras van onze gastgever met uitzicht op het mooie Noord-Hollandse landschap. Maar niet nadat we ook in het huis van dezelfde gastgever enkele 19e en 20e eeuwse uurwerken hadden bewonderd en natuurlijk ook de werkplaats met de nodige machines. Al met al een heel leerzame dag die was begonnen met een vruchtbare vergadering.



Afb. 1: Het oude torenuurwerk van Lambertschaag



Afb. 2: Het uurwerk te Winkel



Afb. 3: Het torenuurwerk van Nieuwe Niedorp

## Symposium Deutsche Gesellschaft für Chronometrie

Door de Fachkreis Turmuhren (FKT) werd eind april dit jaar een zeer interessant Symposium georganiseerd in Schloss Raesfeld. Enkele leden van de Studiegroep OpenbareTijdaanduiding hebben hieraan deel genomen. Dit slot en het dorp Raesfeld ligt op ±60 km van Münster. Voor de Duitse "Denkmalschutz" is dit een opleidingscentrum.

**Dag een:** een bezoek aan het astronomisch uurwerk in de Dom van Münster evenals een bezoek aan de Friedensaal, waar de vrede van Münster is getekend. Verder een bezoek aan de uurwerkmakerij van Meister Reinhold Flüthe in Telgte. Zijn vader en overgrootvader en overgrootvader waren ook uurwerkmakers.

Door zijn vader werden we rondgeleid in het Heimatmuseum, waar een complete uurwerkmakerswerkplaats is ingericht. Tenslotte werd de privéverzameling van Dr.Thoholte in Telgte bezocht.

**Dag twee:** was ingeruimd voor de zelfwerkzaamheid in en rond het Slot Raesfeld. Er werden workshops gehouden voor o.a. Vergulden van wijzerplaten, het conserveren van smeedijzeren torenuurwerken, smeden van onderdelen, het frezen van tandwielen, onderzoek van speciale toepassingen van een "Freischwinger System", uitgevonden door een monnik, Feller.

**Dag drie:** werden lezingen gehouden over verschillende onderwerpen als: de historie van het astronomisch uurwerk van Münster; de programmering van een astronomisch uurwerk met alle planeten van ons zonnestelsel.

Dit symposium was georganiseerd door Ekkehard Koch en zijn vrouw Veronika, tevens, beiden leden van de SOT.

# Franse Pendule



Franse Pendule in prima staat  
Kast licht beschadigd.  
Afhaal prijs: € 600,-



Wereldklok Citizen  
Afhaal prijs: € 200,-

[jolandahelmer@xs4all.nl](mailto:jolandahelmer@xs4all.nl)  
mobiel telnr: 06 53193733

# A.C. Lijs



Restaurator van  
antieke klokken

Reparatie en restauratie  
In- en verkoop

Rijksgediplomeerd klokkenmaker horloger  
Meer dan 35 jaar ervaring in het  
restaureren van antieke klokken

Vlaskruid 30, Zeewolde-Zuid  
Tel. 036 - 522 15 08  
Fax. 036 - 522 22 53  
[www.antique-clocks.nl](http://www.antique-clocks.nl)  
[www.antique-horology.org/lijs](http://www.antique-horology.org/lijs)

# CARTELKLOK WALTRIN FILS



*In 2011 bestaat  
Hans Kreft Antieke Klokken 40 jaar.  
Een mijlpaal waar ik trots op ben en  
die niet onopgemerkt voorbij mag gaan.  
Ik breng u tijdig op de hoogte van de ter  
gelegenheid van dit jubileumjaar  
in het oog springende activiteiten  
gedurende dit hele jaar.*

Tijdens de weekenden van  
**11, 12 en 18, 19 december 2010**  
organiseert Hans Kreft weer de  
intussen bekende 'Open Huis' dagen.

De vernieuwde presentatie is ook  
dit jaar weer een, overigens geheel  
vrijblijvend, bezoek aan de  
toonkamers meer dan waard.

*Lodewijk XVI cartelklok, 8-daags groot rond uurwerk met oorspronkelijke ankerangang. Signatuur Waltrin Fils à Paris. Hoogte 55 cm. Ca. 1780.*



Sinds 1971

Dorpsstraat 25 B-3910 St.-Huibrechts-Lille(Neerpelt) Tel. (+32)(0)11-61 13 25 Fax (+32)(0)11-61 13 91  
GSM (+32)(0)474-981 991 [hanskref@skynet.be](mailto:hanskref@skynet.be) [www.hanskref.com](http://www.hanskref.com)

*Hans Kreft*